DOCUMENT RESUME

ED 394 271 EC 304 794

AUTHOR	Brodin, Jane; Thurfjell, Fredrik
TITLE	Bedomning Av Kommunikativ Formaga Hos Personer Med Utvecklingsstorning. Teknik, Kommunikation, Handikapp Forskningsrapport nr 12 (Assessment of the Communicative Ability in Persons with Mental Retardation. Technology, Communication, Disability Research Report No. 12). TeleCommunity, RACE 2033 (Research in Advanced Communications Technologies in Europe).
INSTITUTION	Stockholm Univ. (Sweden). Inst. of Education.
REPORT NO	ISRN-LHS-SPEC-H--12--SE; ISSN-1102-7967
PUB DATE	95
NOTE	58p.
AVAILABLE FROM	Lararhogskolan i Stockholm, Institutionen for specialpedagogik, Box 47308, 100 74 Stockholm, Sweden.
PUB TYPE	Reports - Research/Technical (143)
LANGUAGE	Swedish
EDRS PRICE	MF01/PC03 Plus Postage.
DESCRIPTORS	Adults; *Communication Skills; Evaluation Methods; Foreign Countries; Language Acquisition; *Measurement Techniques; *Moderate Mental Retardation; Speech Language Pathology; *Test Construction
IDENTIFIERS	Sweden

ABSTRACT

This report was developed as part of a Swedish study to examine whether videotelephones can be used to develop the communicative ability of individuals with mental retardation and whether access to telecommunications increased the possibilities of social integration. Communication was viewed as sharing a feeling, action, or experience with another person. This part of the study focused on designing an assessment form for assessing the communicative competence of individuals with moderate mental retardation and testing of the form by 10 speech pathologists working with adults with mental retardation. Results showed that the form functions effectively only if several persons who know the disabled person well participate in the assessment procedure and combine this with information from the participant him/herself. A copy of the assessment form is appended. (Contains 62 references.) (JDD)

****
* Reproductions supplied by EDRS are the best that can be made *
* from the original document. *
****

U.S. DEPARTMENT OF EDUCATION
Office of Educational Research and Improvement
EDUCATIONAL RESOURCES INFORMATION
CENTER (ERIC)
☐ This document has been reproduced as received from the person or organization originating it.
☐ Minor changes have been made to improve reproduction quality.
• Points of view or opinions stated in this document do not necessarily represent official OERI position or policy.

Lärarhögskolan i Stockholm
Institutionen för specialpedagogik

ED 394 271

BEDÖMNING AV KOMMUNIKATIV FÖRMÅGA HOS PERSONER MED UTVECKLINGSSTÖRNING

TeleCommunity

Jane Brodin och Fredrik Thurfjell

PERMISSION TO REPRODUCE AND
DISSEMINATE THIS MATERIAL
HAS BEEN GRANTED BY
J. Brodin
TO THE EDUCATIONAL RESOURCES
INFORMATION CENTER (ERIC)

EC304794

Forskningsrapport nr 12
Teknik, Kommunikation, Handikapp

ISSN 1102-7967
ISRN LHS-SPEC-H--12--SE

BEST COPY AVAILABLE

BEDÖMNING AV KOMMUNIKATIV FÖRMÅGA HOS PERSONER MED UTVECKLINGSSTÖRNING

TeleCommunity

Jane Brodin och Fredrik Thurfjell

Denna rapport ingår i EU-projektet TeleCommunity, RACE 2033 (Research in Advanced Communications Technologies in Europe) som stöds av Kommunikationsforskningsberedningen (KFB).

Beställes från:
Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för specialpedagogik, Box 47308, 100 74 Stockholm, tel 08-737 96 26, fax 08-737 96 30

Forskningsrapport nr 12
Teknik, Kommunikation, Handikapp

ISSN 1102-7967
ISRN LHS-SPEC-H--12--SE

Graphic Systems AB, Malmö 1995

ERIC

Sammanfattning

Brodin, Jane och Thurfjell, Fredrik (1995) *Bedömning av kommunikativ förmåga hos personer med utvecklingsstörning. TeleCommunity.* Forskningsrapport nr 12 i serien Teknik, Kommunikation, Handikapp. Lärarhögskolan i Stockholm: Institutionen för specialpedagogik.

Detta är en delrapport i EU-projektet TeleCommunity, RACE 2033 (Research in Advanced Communications Technologies in Europe). Projektet syftar till att studera om videotelefoni kan användas för att utveckla den kommunikativa förmågan och om tillgänglighet till telekommunikationer ökar möjligheterna till social integrering. Denna rapport fokuserar på kommunikation och bedömning av den kommunikativa förmågan hos personer med utvecklingsstörning.

Kommunikation är en social process som bygger på ömsesidighet, dvs att dela någonting med en annan människa. I realiteten innbär detta att dela en känsla, handling eller erfarenhet. Idag finns få instrument beskrivna som fungerar när det gäller att bedöma den kommunikativa förmågan hos vuxna personer med utvecklingsstörning. Det bedömningsformulär som presenteras i denna rapport har utarbetats för att bedöma den kommunikativa kompetensen hos 24 personer med måttlig utvecklingsstörning. Formuläret har före användning utprovats av tio logopeder som arbetar inom omsorgerna med vuxna personer med utvecklingsstörning.

Resultatet visar att ett bedömningsformulär endast kan fungera om flera personer som känner den funktionshindrade väl deltar i själva bedömningen. Inte minst viktig är den information som kommer från deltagaren själv.

Sökord: kommunikativ kompetens, bedömning, telekommunikation

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

sid

INLEDNING 1

Bakgrund 1
Probleminventering 2
Urval av dagcenter, deltagare och personal 2
Utbildning av personal 2
Introduktionsmöten med deltagare och personal 2
Bakgrundsbeskrivningar av deltagarna baserade på frågeformulär 3
Intervjuer om kommunikation 3
Bedömning av kommunikationsförmågan 3
Sociala möten för att närmare lära känna varandra 3
Utvärdering av mål 3
Telefoneringsprotokoll 3
Rapportens syfte och metod 4

KOMMUNIKATION 4

Olika skolor inom kommunikationsområdet 6
Kommunikation som process 7
Kommunikation som skapande av betydelse 8
Kodernas betydelse för kommunikationen 8
Kommunikation och funktionshinder 9

KOMMUNIKATIV KOMPETENS 11

Form, innehåll och användning 12
AAC Stödjande och alternativ kommunikation 13
Begreppet kommunikativ kompetens 14

BEDÖMNING AV DEN KOMMUNIKATIVA FÖRMÅGAN 18

Val av metod och bedömningsinstrument 19
Genomförande av kommunikationsbedömningar 20
Utformning av bedömningsformulär 21

RESULTAT AV KOMMUNIKATIONS-BEDÖMNINGAR 23

Målbeskrivningar och måluppfyllelseskalor 28

Exempel 1: Tore 28
Mål 28
Metod 29

Exempel 2: Åsa 29
Mål 1. 29
Mål 2. 29
Metod 29

RESULTAL AV ARBETE MED MÅLUPPFYLLELSESKALOR 30

DISKUSSION OCH SLUTSATSER 31

REFERENSER 36

BILAGA
Bedömningsformulär
TKH-rapporter

INLEDNING

Bakgrund

TeleCommunity är ett EU-project med inriktning mot telekommunikation. Projektet startade 1992 och beräknas avslutas i december 1995. I projektet ingår forskarlag från Belgien, Finland, Tyskland, Irland, Nederländerna, Norge, Portugal, Sverige och Storbritannien. Av dessa arbetar fyra länder med personer med utvecklingsstörning (Irland, Norge, Portugal och Sverige). Inom ramen för projektet prövas videotelefoni för personer med olika funktionsned-sättningar t ex döva och hörselskadade, synskadade, utvecklingsstörda och äldre. Flera av projektländerna har inriktat sig på att erbjuda en speciell typ av service, t ex en central dit personer med funktionshinder kan vända sig för att få svar på olika frågor eller en "övervakningscentral". De har således haft ett något annorlunda mål än det svenska som varit inriktat på kommunikation och integration. Detta beror främst på de skillnader som finns avseende samhällets syn på personer med funktionshinder och deras möjligheter till integration i samhället. Detta går att hänföra till vårt sociala system och vår lagstiftning.

Den svenska delen av projektet, "Videotelefoni för personer med måttlig utvecklingsstörning", är inriktad mot kommunikation och tillgänglighet av telefoni. Projektet är en direkt följd av tidigare genomförda projekt om stillbildstelefonering och telefax med personer med måttlig och grav utvecklingsstörning samt personer med i vuxen ålder förvärvade hjärnskador (Brodin, 1993, 1995). Nämnda studier visade att för personer som har ett dåligt utvecklat tal ger bilden som komplement till ljudet ett gott stöd, eftersom både syn och hörselsinnena används samtidigt som informationskanal.

För TeleCommunity har en utrustning bestående av en monitor med kamera för överföring av rörliga bilder och symboler, koncept keyboard med överlägg anpassat för Pictogramsymboler, dokumentkamera, personsökare samt laserskrivare använts. Projektet inleddes med ett pilotprojekt med två deltagare där den tekniska utrustningen prövades samt aspekter från användaren och personalen samlades in. Dessa låg sedan till grund för huvudstudien i vilken 24 personer med måttlig utvecklingsstörning från sex dagcenter, tre i Stockholmsområdet och tre i Jönköpingsområdet, ingått.

Det övergripande syftet med projeket har varit att stödja och uppmuntra personer med utvecklingsstörning till kommunikation/samspel och att utöka deras sociala nätverk. Ett konkret mål är att belysa användarnas behov av stöd. Projektets inriktning är både individ- och samhällsorienterat. Med detta menas att hänsyn tagits till de enskilda individerna som ingår i projektet och deras möjligheter att dra nytta av ny teknik men att det även

är intressant ur samhällets synvikel att telekommunikationer görs tillgängliga för alla medborgare i vårt land.

Målen för TeleCommunity kan formuleras på följande sätt:

- att etablera och upprätthålla sociala kontakter
- att stimulera och uppmuntra deltagarna att kommunicera mera
- att underlätta, stödja och förbättra kommunikation/samspel
- att ha tillgänglighet till telekommunikationer på ett ordinärt sätt
- att stödja självständighet och integrering i samhället

I projeket har data insamlats enligt följande:

- *Probleminventering*
  identifiera och beskriva deltagarnas behov
  identifiera och beskriva tillgänglig service
  genomförande av två större litteratursökningar (Brodin & Magnusson, 1992, 1993)
  genomförande av ett pilotprojekt

- *Urval av dagcenter, deltagare och personal*
  6 dagcenter (3 i Stockholm, 3 i Jönköping)
  Kriterier för urval var; intresse av kommunikation, kontinuitet i fråga om personal, utbildad pesonal och kunskap om tekniska hjälpmedel.

  24 deltagare med måttlig utvecklingsstörning
  Kriterier för urval var ett uttalat behov av kommunikationsstöd, begränsat socialt nätverk samt intresse av personer i omgivningen

  Personalen från dagcentren utsågs i samråd med föreståndaren för dagcentret

- *Utbildning av personal*
  Utbildning av personalen om kommunikation samt om telekommunikation genomfördes vid projektstarten liksom information om TeleCommunity

- *Introduktionsmöten med deltagare och personal*
  Två separata möten ordnades - ett i Stockholm och ett i Jönköping
  Syftet med mötena var dels att informera deltagare och personal om projektet TeleCommunity dels att ge projektdeltagarna tillfälle
  att beskriva sig själva och berätta vem de var
  att beskriva sina intressen för att finna gemensamma referenser
  att få information om vilka andra personer som deltog i projektet

- *Bakgrundsbeskrivningar av deltagarna baserade på frågeformulär*
  medicinska journaler
  information från föräldrar/anhöriga
  personal från gruppbostäder
  personal från dagcenter

- *Intervjuer om kommunikation med*
  föräldrar/anhöriga
  personal från gruppbostaden
  personal från dagcentret
  deltagarna

  Intervjuerna genomfördes vid två tillfällen
  oktober-december 1993 samt september-december 1994

- *Bedömning av kommunikationsförmågan*
  (Thurfjell & Brodin, 1994)
  Utarbetande av ett bedömningsmaterial
  Utvärdering av materialet bland logopeder
  Individuell bedömning av kommunikationsförmågan i samarbete med anhöriga och personal
  Utarbetande av individuellt träningsprogram

- *Sociala möten för att närmare lära känna varandra*
  Mötena ordnades på de olika dagcentren och var i början något formella
  I slutet av projekttiden övergick de sociala mötena till fester och mera naturliga träffar med tillfälle att äta något gott och att dansa.

- *Utvärdering av mål*
  Måluppfyllelse och revidering av träningsprogrammet

- *Telefoneringsprotokoll*
  Speciellt utarbetade protokoll för telefonering

Samtliga deltagare har av personal och anhöriga bedömts ha ett stort behov av kommunikationsstöd, då de har ett dåligt utvecklat talat språk och använder sig av alternativa kommunikationsmetoder. Urval av projektdeltagarna gjordes av personalen på de inblandade dagcentren i samarbete med projektledaren.

Rapportens syfte och metod

Syftet med denna rapport är att beskriva hur den kommunikativa bedömningen av projektdeltagarna i TeleCommunity har gått till och hur arbetet med målsättning och måluppfyllelseskalor har utvecklats. Ett centralt begrepp är kommunikativ kompetens.

Termen AAC (Augmentative and Alternative Communication) används frekvent i texten och kan översättas med stödjande och alternativ kommunikation och hänför sig till personer med funktionsnedsättningar. Alternativ skall förstås som alternativ till det talade och skrivna språket. Stödjande innebär ofta att ett tekniskt hjälpmedel används som stöd för att kompensera en nedsatt funktion eller för att underlätta möjligheterna till kommunikation hos en person med tal- och kommunikationsstörningar. AAC handlar om icke-verbal kommunikation eller om kommunikation hos personer med mycket dåligt utvecklat talat språk. Forskningen inom AAC har under 1980- och 90-talen alltmer uppmärksammats och utvecklats till ett eget forskningsområde. Framför allt betonas kommunikationen i ett helhetsperspektiv, som innefattar den talhandikappade personen, kommunikationspartnern och kontexten.

KOMMUNIKATION

Kommunikation kommer från det latinska ordet communicare som betyder att dela, att göra gemensam. Kommunikation är en social process som bygger på ömsesidighet och innebär att man delar erfarenheter, känslor och handlingar. Förmågan att kommunicera är någonting som man lär in och utvecklar i samspelet med omgivningen (Björck-Åkesson, 1992; Brodin, 1991; Granlund & Olsson, 1987; Söderbergh, 1979). Detta innebär i realiteten att barn successivt förvärvar förmågan att kommunicera utifrån en medfödd beredskap till kommunikativ interaktion. Det krävs en samspelspartner som uppmuntrar till kommunikation, är lyhörd och ger stöd för att en person skall utveckla sin kommunikation och kunna påverka sin egen situation. Samtidigt lärs reglerna för socialt samspel och kommunikation in (Lloyd & Beveridge, 1981).

Det finns många olika sätt att beskriva vad kommunikation är, eftersom olika synsätt ofta har sitt ursprung i en forsknings- eller en klinisk tradition. Forskare från olika discipliner som psykologi, pedagogik, lingvistik och sociologi ser på kommunikation utifrån sitt speciella perspektiv och den som kommer från en praktisk, klinisk verksamhet har ofta ett annat perspektiv än den som t ex har en teoretisk bakgrund. "Kommunikation är en av de mänskliga aktiviteter som alla känner till men få kan definiera tillfredsställande. Kommunikation är att prata med varandra, television, att sprida information, vår frisyr, litteraturkritik:

listan är ändlös." (Fiske, 1984, sid 11). Fiske går betydligt längre i sin definition av kommunikationsbegreppet än många andra forskare och inbegriper både *tecken*, dvs konstruktioner eller handlingar som hänvisar till någonting speciellt, och *koder*, dvs system som bestämmer i vilken relation tecknen står till varandra. En viktig skiljelinje mellan olika definitioner tycks dock handla om graden av aktivitet hos den som vill överföra ett budskap eller en känsla och huruvida själva budskapet och överförandet av detta är intentionellt eller inte.

Senare tids forskning har visat att kommunikationspartnerns egenskaper och kommunikationsstil har stor betydelse för det kommunikativa samspelet (Brodin & Björck-Åkesson, 1990; Culp, 1982). Många forskare ha en "vid" definition av kommunikationsbegreppet (t ex Preisler, 1983) vilket innebär att både verbala och icke-verbala sätt att kommunicera inbegripes samt att hänsyn tas till även mycket svaga tecken till kommunikation. En definition är att kommunikation innebär att alla verbala och icke verbala uttryck i närvaro av andra människor är att tolka som kommunikation (Brodin, 1991; Kylén, 1981; Scheflen, 1974). Detta innebär att själva avsikten, intentionen, med kommunikationen inte tagits upp som ett avgörande kriterium vid bedömningen, utan att kommunikation belyses ur ett helhetsperspektiv där båda parter samt den omgivande miljön finns med. Speciellt viktig är denna vida definition av kommunkationsbegreppet när det gäller barn och vuxna med utvecklingsstörning, inte minst beroende på att dessa personer ofta även har tilläggshandikapp av varierande art och grad som ytterligare komplicerar situationen.

För mer än 70% av alla människor med utvecklingsstörning är kommunikation något svårt och komplicerat (t ex Mirenda & Mathy-Laikko, 1989) och ju gravare utvecklingsstörningen är, desto svårare är det att kommunicera så att man blir förstådd av omgivningen. Inte sällan kan t ex föräldrar och nära anhöriga tyda en svårt handikappad persons uttryckssätt, medan människor som inte känner personen ifråga har svårare att förstå och veta vad han/hon försöker förmedla. Detta beror främst på att kontexten, dvs i vilket sammanhang och i vilken situation som kommunikationen förekommer, i stor utsträckning påverkar tolkningen av budskapet. Genom de kedjor av associationer som uppstår i samspelssituationer kan förväntan läras in och detta är en viktig komponent i utvecklingen av kommunikationen. Johansson (1988) betonar att kommunikation är ett samspel där utvecklingen beror på det svar som barnet får av sin omgivning och att kommunikationspartnern därför har ett stort ansvar.

"Commmunication is based on the activity of individuals. All human beings perform some kind of activity, e.g. breathing, blinking, body movements. Communication requires that one person must perceive and interpret the

actions of another person. An additional requirement is that an observer of the action responds to the actions" (Granlund, 1993, sid 23). En viktig komponent när det gäller kommunikation är således aktiviteten, och Granlund betonar att det krävs aktivitet från en annan människa för att man skall kunna ta emot och tolka kommunikation. Det krävs också en mottagare som aktivt visar att han uppfattat kommunikationen.

Utvecklingen av språk och kommunikation är en social process, som har sin utgångspunkt i barnets första skrik. Man kan urskilja tre olika nivåer för att överföra information till andra; kommunikation, språk och tal. Kommunikation kan sägas innefatta både språk och tal. Språk kan t ex avse kroppsspråk, gester, teckenspråk, men även talat språk eller det skrivna ordet räknas hit. Språk kan sägas bestå av ett system av symboler. Den vanligaste formen av språk är talet, men hit räknas även t ex skriftspråket och teckenspråket. Med andra ord kan man säga att man går från det generella till det mer specifika, från kommunikation till språk.

Bruner (1983) betonar den vuxnes roll i själva inlärningen av språk och menar att samspelsmönstret bestämmer barnets kommunikationsutveckling och senare även språkutveckling. Form, innehåll och användning är centrala begrepp i Bruners modell. Vygotsky (1981) betonar vikten av relationer för kommunikativ utveckling och stödjer Bruner i betoningen av den vuxnes roll vid inlärningen, vilket får anses som helt överförbart till personer med utvecklingsstörning, som ofta är beroende av andra personer i sin vardag. Vygotsky talar om den potentiella utvecklingszonen, som endast kan nås med hjälp av en vuxen. Det innebär i realiteten att en social interaktion ses som väsentlig när det gäller barnets kommunikativa utveckling. Även Bates (1979) och Prutting (1982) menar att kommunikation är ett medel för social interaktion och att själva samspelet är centralt. De betonar tre komponenter som är väsentliga för att utveckla kommunikation: social och kognitiv kunskap (innehåll), språkliga regler (form) och pragmatiska regler (användning).

Olika skolor inom kommunikationsområdet

Inom kommunikationsområdet finns två framträdande skolor. Den ena ser kommunikation som överförande av budskap och innefattar hur meddelanden överförs och hur olika kanaler för överföring används. Här studeras den specifika handlingen och kommunikation ses som en process. Själva meddelandet överförs således i kommunikationsprocessen. Den andra skolan ser kommunikation som skapande och handlar om utbyte av betydelser. Den kallas för semiotik, dvs läran om tecken och betydelser (Fiske, 1984).

Kommunikation som process

Shannon och Weavers modell för kommunikation (1949) kan hänföras till processkolan. I deras modell presenteras kommunikation som en linjär process med tre problemnivåer som är inriktade på tekniska problem (A-nivån), semantiska problem (B-nivån) och effektivitetsproblem (C-nivån). De tekniska problemen, dvs formen, handlar om hur exakt kommunikationssymbolerna kan överföras och detta var egentligen den ursprungliga idén som Shannon och Weaver prövade inom telekommunikationsområdet vid forskningsavdelningen på Bell Telephone Laboratories i USA. Det handlade helt enkelt om att utarbeta ett sätt att använda kommunikationskanalerna inom teleområdet så effektivt som möjligt, dvs att stimulera till en ökad användning och tillgänglighet av telekommunikationsnätet. Den semantiska delen, dvs innehållet, handlar om att förstå betydelsen av de tecken och koder som överförs och i dessa sammanhang har kulturella och sociala skillnader stor betydelse för tolkningen av ett meddelande. Det tredje problemområdet handlar om effektiviteten, dvs hur effektivt den mottagna betydelsen påverkar beteendet. De tre nivåerna hänger samman och är ömsesidigt beroende av varandra. De har betydelse vid studier som inriktas på att förbättra kommunikationens exakthet och effektivitet (Fiske, 1984).

I Shannon och Weavers modell (1949) finns termen "brus" angiven som en viktig komponent. Brus skall förstås som det som inträffar i form av störningar från det att ett meddelande har lämnat sändaren till dess det mottagits av kommunikationspartnern. Det kan handla om störningar i form av ljud, ljus och beröring, dvs olika sinnesintryck som påverkar förståelsen eller tolkningen av ett budskap. Shannon och Weaver menar att brus i normala fall undanröjs genom redundans, dvs att vissa saker är förutsebara i givna situationer. Vi kan med andra ord fylla ut ett meddelande utifrån våra erfarenheter tillsammans med allmänna konventioner även om vi inte kan uppfatta samtliga ord. Motsatsen till redundans är entropi vilket innebär att någonting är oförutsägbart och det ger därför svårare kommunikationsstörningar.

Den linjära processmodellen har även tillämpats av andra kommunikationsforskare som Gerbner (1956). Jakobson (1958), Lasswell (1948) och Gerbner (ibid) sätter meddelandet i relation till den "verklighet" som det handlar om och ser själva processen som två alternerande dimensioner - den perceptiva eller receptiva samt den kommunicerande eller "medel och styrning". Gerbner betonar också att tillgången till medier för kommunikation i realiteten är ett medel för att utöva makt och social kontroll. Att man har tillträde till en kommunikationskanal innebär inte nödvändigtvis att man har tillgång till den och kan utnyttja den. För att utöva sin makt kan man med språket t ex använda fackspråk eller "fikonspråk" ("trendspråk" med modeord som är

svåra att förstå för den som inte är speciellt insatt i området) om man önskar utestänga någon.

Ovanstående modeller kan beskrivas som processmodeller. Det finns även andra forskare som använder processmodeller i beskrivningar av kommunikation, men med en betoning på kommunikationens sociala behov och dess roll i en social gemenskap (t ex Newcomb,1953; Westley & MacLean, 1957).

Kommunikation som skapande av betydelse

För att kunna kommunicera krävs att man kan skapa ett meddelande av tecken (Fiske, 1984). Meddelandet får betydelse utifrån de koder som mottagaren använder. Ju mer vi använder samma teckensystem desto mer kommer våra "betydelser" hos meddelandet att närma sig varandra. Dessa kommunikationsmodeller är inte linjära, utan de är strukturalistiska och står för relationer mellan element i skapandet av betydelser. Semiotiken riktar uppmärksamheten på texten. Samtliga modeller inom semiotiken tar upp tecknet, vad tecknet hänvisar till och hur tecknet används. De två mest inflytelserika modellerna kommer från Peirce (1931-58) och De Saussure (1974). Peirce talar om tre betydelseelement: interpretant, tecken, objekt. Dessa har en inbördes relation och kan endast förstås i relation till varandra. De semiotiska skolorna skiljer inte mellan kodare och avkodare (sändare-mottagare). Interpretanten är den mentala föreställningen hos tecknets användare, oavsett om han är talare eller lyssnare, författare eller läsare, konstnär eller betraktare. Avkodningen är enligt honom lika aktiv och kreativ som kodningen. Peirce var mest intresserad av en persons förståelse av sina erfarenheter medan De Saussure var mest intresserad av språket. Semiotiken ser kommunikation som skapandet av betydelser i meddelanden - antingen av kodaren eller avkodaren. Betydelsen är resultatet av det dynamiska samspelet mellan tecken, interpretant och objekt. Peirce använde tre teckenkategorier ikon, index och symbol. De Saussure visade inget intresse för index (sambandet mellan tecknet och objektet) utan var endast intresserad av symboler, eftersom ord är symboler.

Syftet med att använda en teoretisk modell för att beskriva kommunikation är viljan att betona ett speciellt särdrag och söka samband mellan olika inbördes särdrag.

Kodernas betydelse för kommunikationen

Koder är system i vilka tecken organiseras. Dessa system styrs av regler som är konventionellt godkända och överenskomna. De har ofta en

gemensam social och kulturell bakgrund, vilket innebär att studier av koder ofta betonar kommunikationens sociala dimension. Icke-verbal kommunikation sker med hjälp av koder som gester, ögonrörelser eller tonfall. Dessa koder är bundna till meddelanden om nuet och visar på mottagarens attityder, känslor och åsikter. Koder kan användas för att markera turtagning och för att ge återkoppling på ett meddelande, t ex genom att nicka med huvudet för att ge bifall.

Koder på icke-verbal nivå kan bestå av kroppskontakt, närhet, orientering eller placering, utseende, nickar, ansiktsuttryck, gester, kroppsställning, ögonrörelser och ögonkontakt samt ljud i olika former. Mest känd för att ha betonat betydelsen av koder i sina studier av kommunikation är Bernstein (1973). Hans arbete har varit inriktat på det talade språket, men kan även tillämpas i icke-verbala sammanhang. Senare har Bernstein dock påpekat att bruket av olika koder framför allt handlar om sociala relationer. I Bernsteins begrepp ligger ett värdeomdöme vilket kan tolkas som att kommunikationsförmågan skulle vara bättre om man använde en utvecklad kod än en begränsad. Det finns dock ingenting som stödjer teorin att en utvecklad kod skulle vara bättre - endast annorlunda. Alla koder förlitar sig på konformitet, det vill säga en överenskommelse mellan användarna som uppkommit genom konvention och användning, genom ett avtal och genom ledtrådar i texten.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att den primära skillnaden mellan processkolan och semiotiken är att den först nämnda vill uppmuntra till förbättrad kommunikation medan semiotiken inriktar sig på skapandet av betydelser. När det gäller kommunikation hos barn och vuxna med funktionsnedsättningar har processen störst betydelse främst för att den är mer inriktad på att förbättra kommunikationen, dvs är mer terapeutiskt inriktad. Båda är viktiga för kommunikationsforskningen men en större överlappning mellan de olika skolorna borde vara möjlig istället för motsättningar mellan de olika skolorna.

Kommunikation och funktionshinder

Kommunikationsforskningen äger idag rum inom många olika discipliner och kan sägas ha en tvärvetenskaplig karaktär. Kommunikation kan studeras ur ett språkvetenskapligt perspektiv och inriktas då ofta på att beskriva strukturer i dialogen, satsen eller ordet, medan den psykologiska forskningen belyser kommunikationen i ett utvecklingsperspektiv för individen. Allt oftare ses idag kommunikation som ett samhällsfenomen och diskuteras då utifrån kommunikationsmöjligheter baserade på kulturella och etniska förhållanden eller som en pedagogisk eller terapeutisk fråga där avvikelser identifieras och beskrivs i syfte att genom åtgärder lindra konsekvensen av en funktionsnedsättning. I många modeller

betonas idag samspelet mellan individer och situationsbetingelser. Både bakgrundsfaktorer och egenskaper hos individen har stor betydelse för hur talaren uttrycker sig. Hur budskapet förstås påverkas av lyssnarens egenskaper och bakgrundsfaktorer (Hjelmquist & Strömqvist, 1983). Till bakgrundsfaktorerna hör relationerna mellan talare och lyssnare, den aktuella situationen där samspelet försiggår och kulturella betingelser. De individuella faktorerna utgörs bl a av egenskaper som bestämmer sättet att bearbeta information men hänsyn måste tas till både individen, samtalspartnern och den omgivande miljön. Kommunikation är en integrerad del som bygger på sammanlagda färdigheter. Det handlar om ömsesidighet och delad uppmärksamhet.

Den tidiga kommunikationen bygger på ögon- och blickkontakt och för personer med synskador blir detta påtagligt. Blicken har en samspelsinitierande funktion och visar också när ett samspel är avslutat. Cirka 80% av alla intryck erhålls genom synen och synen har stor betydelse för barnets begrepps- och rumsuppfattning, t ex av föremålens placering i rummet. Personer med grava hörselskador befinner sig ofta i en annan situation när det gäller kommunikation. De får tidigt lära sig teckenspråk, som är deras första språk och deras svårigheter uppstår främst när de är tillsammans med andra människor som inte behärskar detta. Även motoriken har stor betydelse för kommunikationen. En nedsatt rörelseförmåga kan utvecklas till ett intellektuellt handikapp, eftersom individen hämmas av att inte kunna förflytta sig. Möjligheter till egen förflyttning påverkar kommunikationsviljan och bidrar till ökad aktivitet, flera sociala kontakter samt ger bättre kropps- och rumsuppfattning (Birath, 1985). Det uppstår ofta svårigheter när personer med talhandikapp kommunicerar med personer som är icke talhandikappade. Den talande dominerar i de flesta sammanhang, tar större utrymme i samspelet, initierar ofta nya samtalsämnen och överför mer information. Den som är talhandikappad försätts inte sällan i en svarsposition, där ja eller nej-svar förväntas. Ofta upplevs den person som har ett talhandikapp som passiv och den som är icke-talande eller har ett dåligt utvecklat tal är nästan alltid i underläge (Brodin & Larsson, 1989, Rowland, 1990).

Synen har, som tidigare nämnts, stor betydelse, eftersom den ger information om det rumsliga sammanhanget och objektens spatiala egenskaper. Cirka 2/3 av alla personer med utvecklingsstörning har även ett eller flera tilläggshandikapp och svårigheterna att kommunicera ökar ju svårare utvecklingsstörningen är. Av de personer som är gravt utvecklingsstörda har praktiskt taget samtliga kommunikationssvårigheter. Av den anledningen är det dels viktigt med ett helhetsperspektiv på individen, dels med ett ekologiskt synsätt, där hänsyn tas till individ, samspelspartner och miljö och hur dessa gemensamt påverkar utvecklingen hos varje enskild individ.

KOMMUNIKATIV KOMPETENS

Kompetens kommer från det latinska ordet "competere" som betyder att vara tillräcklig. Kompetens betyder enligt olika uppslagsböcker att äga erforderlig duglighet eller tillräcklig skicklighet eller förmåga. Jämför det latinska ordet "habilis" som betyder att göra duglig och som används om åtgärder insatta för att kompensera funktionsnedsättningar hos barn och vuxna.

Kolligian och Sternberg (1990) diskuterar kompetens och inkompetens - verklig och upplevd - från barndomen till vuxenlivet. De visar bland annat hur vår egen förmåga (att vara eller inte vara kompetenta) påverkar vårt uppträdande och vår psykiska hälsa. Elkind (1990) menar att det finns en diskrepans mellan tillskriven kompetens och verklig (sann) kompetens och anser att många människor som har en verklig kompetens ofta inte erkänner sin kompetens. "Perceived fraudulence is a good example of the discrepancy between socially attributed and self-perceived competence. In the case of young children, unfortunately, the social ascription of competence is indeed unwarranted. Society, in effect, puts young children in the position of being impostors by attributing "impostors" abilities to them that they do not possess." (ibid, sid 7). Det innebär att det som är socialt accepterat och godkänt som kompetens kanske inte av individen upplevs som kompetens. Skillnaden mellan faktisk och upplevd kompetens är en realitet. Elkind (1990) betonar att kompetens är ett subjektivt begrepp som inte kan mätas objektivt "Although certain kinds of performance can be measured objectively, competence cannot be, because competence is not itself an objective phenomenon" (sid 144). Han menar vidare att vad som är kompetens i en kultur kan vara inkompetens i en annan. Det handlar således inte bara om nivåer, utan även om dimensioner i framförandet som kan variera i bedömningen av vad som är kompetens eller inte. En individ som känner sig inkompetent strävar ofta efter att bli kompetent, men som alla motsatser ligger begreppen kompetens/ inkompetens nära varandra. "When one is feeling very competent, one is also vulnerable to the fear and negative experience of failures. The perception of incompetence is not possible without certain expectations of competence, and vice versa." (Langer & Park, 1990, sid 156).

När det gäller personer med funktionsnedsättningar kan man dock tala om en objektiv inkompetens i ett speciellt avseende, t ex ett svårt rörelsehinder eller en utvecklingsstörning. Denna inkompetens kan dock med träning eller med handikapphjälpmedel göra personen kompetent utifrån sina individuella fysiska och psykiska förutsättningar. Langer och Park (1990) menar att handikapp ger upphov till frågor om fysiska och psykiska begränsningar och de anser att den objektiva inkompetensen kan begränsas genom att man ändrar kontexten i vilken beteendet uppstår. Det handlar enligt min mening i hög grad om att få kontroll över sin situation för att

man skall kunna känna sig kompetent. Om man kompenserar för den bristande funktionen kan således inkompetens vändas till kompetens.

Kommunikation fungerar olika beroende på vem man kommunicerar med och man visar också olika färdigheter inför olika personer. Det innebär att kommunikation är, som tidigare betonats, någonting som sker i en relation mellan två personer och detta ömsesidiga utbyte av erfarenheter, handlingar och känslor gör att ingen kommunikationsakt är den andra lik. Det handlar även om vilka förväntningar man har på varandra. Om man inte ställer några krav eller har några förväntningar på barnets eller den vuxne personen med utvecklingsstörnings-förmågor, kan detta bli självuppfyllande profetsior.

Form, innehåll och användning

Kommunikation består av tre väsentliga delar; kommunikativ form, kommunikativt innehåll och kommunikativ användning. Den kommunikativa formen kan beskrivas som det redskap som används för att uttrycka någonting, verbalt eller icke-verbalt. Det kan handla om blickkontakt, kroppsspråk, ljudframställning, gester, teckenkommunikation, bild- eller symbolkommunikation, talat eller skrivet språk. Den enklaste nivån för kommunikation består av naturliga reaktioner, dvs reflexer, och signaler (Kylén, 1983). En studie av sex gravt utvecklingsstörda flerhandikappade barns kommunikation visar att barnen använder ljud/vokaliseringar, mimik och naturliga reaktioner för att uttrycka sin kommunikation. När det gäller att förstå bilder/symboler vet ingen av föräldrarna hur mycket eller vad barnen förstår (Brodin, 1991).

Det kommunikativa innehållet handlar om själva budskapet som överförs och är baserat på individens erfarenheter, upplevelser och känslor. För att ha någonting att tala om krävs att man har många och olika erfarenheter och bl a Kylén (1983) betonar vikten av att erbjuda/ge individer med utvecklingsstörning upplevelser som de kan kommunicera om med andra. När det gäller gravt utvecklingsstörda flerhandikappade barn är det ofta primära mänskliga behov som styr, tillsammans med upplevelser och känslor. Studier har visat att det oftare är lättare att tolka barnens känslor än deras behov (Brodin, 1989, 1991). Samtliga sex barn, som ingår i studien, visar när de är glada, ledsna och missnöjda. Föräldrarna tvingas ständigt att tyda sitt barns uttryck och de lär sig med åren att utifrån kontexten tolka barnets signaler. När det gäller barnens behov är det endast trötthet som samtliga barn visar. Björck-Åkesson (1992) menar att barn med motoriska funktionsnedsättningar kan ha bristande eller annorlunda erfarenheter att grunda sin begreppsvärld på och att det kan vara svårt för omgivningen att veta hur denna ser ut. Hon pekar på

problemen att tyda barnets kommunikation och menar att ett stort utrymme lämnas för tolkningar hos samspelspartnern.

Den kommunikativa användningen handlar om hur man använder sin förmåga, dvs i vilka situationer man kommunicerar. Barnet utvecklar olika funktioner successivt (Halliday, 1977) och dessa kan indelas enligt följande:

1. Instrumentell funktion (viljeyttring) "Jag vill ha"
2. Reglerande funktion (uppmaning) "gör så här"
3. Interagerande funktion (samspel, bekräftande) "du och jag tillsammans"
4. Personlig funktion (väcka uppmärksamhet) "här är jag, se på mig"
5. Imaginativ funktion (låtsasfas) "låt oss låtsas att...."
6. Heuristisk funktion (utforskande) "tala om varför"
7. Informativ funktion (informerande) "vet du att..."

Enlig Halliday (ibid) utvecklas de fyra första funktionerna under barnets första 1 1/2 - 2 år. De fyra första funktionerna är situationsbundna och förekommer ofta i en här-och-nu situation. Den instrumentella funktionen utvecklas emellertid alltid först. Barn med grav utvecklingsstörning och flerhandikapp befinner sig ofta på en kommunikativ nivå som svarar mot de fyra första funktionerna. Övriga tre funktioner är mer komplexa och ej bundna till en speciell situation. De uppstår inte heller i en bestämd ordningsföljd.

Form, innehåll och användning kan inte ses som separata delar utan måste ses som en helhet. Om en skada eller störning uppstår i någon av dessa delar påverkar det helheten (Bloom & Lahey, 1978).

AAC - Stödjande och alternativ kommunikation

Med alternativ kommunikation avses en ersättning för eller ett alternativ i förhållande till det talade eller skrivna ordet (Lloyd & Kangas, 1990). Med stödjande (augmentative) kommunikation avses att det är ett tillägg, ett komplement eller stöd, till det talade språket. Idag försöker man, som ett led i habiliteringsarbetet, ofta kompensera en nedsatt kommunikationsförmåga med ett tekniskt hjälpmedel. Ett synsätt, som under långa perioder präglat inställningen till hjälpmedel för personer med utvecklingsstörning, är att de inte har glädje av eller kan använda dessa, vilket dock inte har någon förankring i verkligheten.

Begreppet icke-verbal kommunikation används när man t ex talar om personer utan ett fungerande talat språk och som har möjligheter att kompensera ett talhandikapp med ett tekniskt hjälpmedel. Detta är dock inte möjligt för alla barn med grava kommunikationssvårigheter. Ett exempel är gravt utvecklingsstörda flerhandikappade barn som inte kan

använda eller inte förstår talat språk. De kommunicerar med naturliga reaktioner och signaler. Preisler (1983) säger att "There has for a very long time been an awareness that nonverbal behaviors play an important role in human interaction, although many considered them too complicated to investigate". Idag används termerna stödjande och alternativ kommunikation var för sig endast i begränsad omfattning, eftersom man inom interaktionsforskningen föredrar att använda begreppet AAC "Augmentative and Alternative Communication". Större delen av forskningen inom detta område är behandlingsinriktad, vilket innebär att man försöker finna lösningar på tal- och kommunikationsproblem (van Balkom, & Heim, 1990; Buzolich & Higginbotham, 1985; Calculator, 1990; Light 1985; Mirenda, 1990).

Begreppet kommunikativ kompetens

Kommunikativ kompetens är ett begrepp som använts av många forskare när det handlat om kommunikativa färdigheter (t ex Björck-Åkesson, 1992; Bryan, 1986; Canale, 1983; Culp, 1982; Granlund, 1993; Hymes, 1972; Light, Collier & Parnes, 1985; Savignon, 1983). Den kommunikativa kompetensen kan utifrån dessa forskare definieras som en förmåga att vara funktionellt tillräcklig i den dagliga kommunikationen. Det innebär att man måste ha både kunskaper och färdigheter för att kunna kommunicera. Möjligheterna till kommunikation påverkas av:

- vakenhetsnivå (påverkas t ex av medicinering)
- uppmärksamhet (att dra till sig, rikta, upprätthålla)
- auditiv och visuell tolkning
- integrering av olika sinnesintryck
- minnesfunktionen
- motoriken
- intellektuell förmåga
- emotionell stabilitet
- motivation att kommunicera
- vilja att kommunicera

Forskningen inom kommunikationsområdet har visat att hänsyn måste tas till alla delar av barns utveckling när man väger samman bedömningen av barnets kommunikation. Man kan således inte förvänta sig att barnets kommunikativa kompetens skall ligga betydligt över barnets utveckling i övrigt. De olika aspekterna kan indelas på olika sätt, men vi har valt att använda språklig, social och kognitiv utveckling. Idag betonas ett helhetsperspektiv och där de tre delarna sammanfaller finns den kommunikativa kompetensen. Kognitiv, social och språklig utveckling bildar en helhet. Inom den sociala delen ligger även relationerna mellan individerna.

Med andra ord kan man säga att där kognitiv, språklig och social kompetens möts finns den kommunikativa kompetensen. Kommunikation innebär att dela känslor, erfarenheter och handlingar och involverar individen, samtalspartnern och den sociala och fysiska miljön (Kylén, 1983).

Light (1989) definierar kommunikativ kompetens som att "being functionally adequate or having sufficient knowledge, judgement or skill" vilket innebär att ha en kommunikation som fungerar i vardagslivet. Man kan här urskilja tre centrala aspekter av kommunikation:

a) Funktionalitet. Kommunikationen skall fungera i vardagslivet
b) Tillräcklighet, lämplighet. Personen skall kunna svara på ett lämpligt sätt som omgivningen förväntar sig och förstår.
c) Kunskap, bedömning och förmåga att kommunicera. Både individens och samspelspartnerns behov och förutsättningar, och den fysiska och sociala miljön påverkar.

Light (ibid) betonar att "communicative competence is a relative and dynamic, interpersonal construct based on functionality of commmunication, adequacy of communication, and sufficiency of knowledge, judgement, and skill in four interrelated areas: linguistic competence, operational competence, social competence and strategic competence" (Light, 1989, sid 137).

Den språkliga kompetensen handlar om hur väl personen behärskar den språkliga koden. Det innebär att man måste känna till hur man skall uttrycka sig för att bli förstådd. Det handlar således om "att knäcka den språkliga koden" och att känna till den kommunikativa formen (ljud, kroppsspråk, gester, symboler). Man måste även ha ett kommunikativt innehåll (dvs något att tala om) och veta på vilket sätt man använder kommunikationen för att motparten skall förstå vad man menar.

Den språkliga koden handlar även om komplexiteten i uttryckssättet, t ex naturlig reaktion, signal, symbol/bild, symbolsystem eller ett utvecklat grammatiskt språk. Ett svårt flerhandikapp i kombination med t ex ett rörelsehinder medför att komplexiteten i uttryckssättet många gånger blir påverkad. Att knäcka koden kan för ett gravt utvecklingsstört barn vara att lära sig hur man drar uppmärksamheten till sig och hur man kan påverka omgivningen. Det innebär att för den som har en funktionsnedsättning kan kommunikativ kompetens vara någonting annat än för den som inte har en funktionsnedsättning. Detta visar också att kommunikativ kompetens är någonting relativt, inte någonting absolut.

Olsson och Granlund (1991) antar att "när det gäller komplexiteten i uttrycken så är dessa inte relaterade till ålder utan snarare till personens allmänna utveckling kognitivt och till förekomst av olika tilläggshandikapp eller funktionshinder." (sid 8). De anser att det är troligt att bredden i förmågan skiljer mellan barn och vuxna, eftersom barn har en mer anpassad miljö och oftare använder sin förmåga än vuxna. En annan tolkning som de gör är att små barn kanske har en mer kompetent omgivning än vuxna. Båda dessa antaganden ser vi som rimliga utifrån våra egna erfarenheter.

När det gäller vuxna personer med utvecklingsstörning som bor i gruppbostäder kan man ofta notera en bristande förmåga att kommunicera. Många av dessa personer har tidigare bott på stora vårdinstitutioner och behovet av att kunna kommunicera har ofta inte varit det som varit mest framträdande och inte heller prioriterats främst av vårdpersonalen. Först under senare år har detta behov framstått som angeläget bl a därför att forskningen entydigt pekat på betydelsen av kommunikation för människors välbefinnande. Från början trodde folk i allmänhet och speciellt befattningshavare inom omsorgsverksamheten att utflyttningen från en institution till en gruppbostad i sig skulle påverka kommunikationsförmågan, men det krävs betydligt mer än en ny miljö för att en person som kanske aldrig tidigare haft möjlighet att påverka sin situation. skall börja kommunicera. Bland annat krävs att personen får ett annat bemötande än tidigare, vilket betyder att det är omgivningens förhållningssätt som måste förändras till skillnad från det tidigare synsättet, nämligen att förändra personen med utvecklingsstörning.

En longitudinell studie av en gravt utvecklingsstörd flerhandikappad mans kommunikationsutveckling och kommunikativa kompetens (Brodin, 1992) har visat att ingenting händer av sig självt. Mannen har bott på vårdhem i närmare 30 år och är vid vårt första möte i 40-årsåldern. Anledningen till vårt möte är att han skall flytta till en gruppbostad och att jag skall dokumentera hans kommunikation tiden före och efter utflyttningen. Jag har haft kontakt med mannen och hans anhöriga under åren 1986-1992. Kartläggningen av hans kommunikation visar att han kommunicerar mest via föremål, visar vad han tycker om och inte tycker om. Han bekantar sig med föremål genom att skratta, vifta, stoppa saker i munnen och suga på dem. Man kan säga att han kommunicerar som bäst när han går fram till diskbänken, viftar med handen vid vattenkranen och tittar åt personalens håll. Detta tolkas av personalen som "jag vill dricka" och i denna situation kan man tala om att han faktiskt uppvisar en kommunikativ kompetens som fungerar i vardagen. Han kommunicerar emellertid mest när han stoppar saker i munnen, ett beteende som ingen i hans omgivning försöker tolka på något sätt. Det visar inte på en kommunikativ kompetens och ingen i omgivningen förstår eller försöker förstå honom. Genom att utgå från personens faktiska kommunikativa kompetens kan man rimligtvis utveckla

kommunikationen, men det krävs först och främst en kartläggning av befintliga förmågor innan strukturerade insatser sätts in.

Hymes (1972) betonar att kommunikativ kompetens är kontextberoende och utvecklas i det sociala samspelet. Han får stöd av Calculator (1990) som anser att en funktionell kommunikation kan beskrivas som en kommunikation som lätt förstås av omgivningen och menar att en individs kommunikativa kompetens endast kan utvärderas i det vardagliga samspelet med andra. Canale (1983) menar att vad som är kommunikativt funktionellt beror på kontexten, den handikappades förmåga och samspelspartners och det innebär att det som fungerar med väl kända personer kanske inte fungerar med den som man känner mindre väl. Kraven på de individer som kommunicerar är olika utifrån den situation man befinner sig i och den kommunikativa kompetensen är dynamisk, dvs ständigt i förvandling.

För att kommunicera väl i vardagslivet krävs att man har självförtroende och att man vågar uttrycka vad man önskar. Den som har en funktionsnedsättning kan många gånger uppleva detta som komplicerat. Det handlar dels om att det tar betydligt längre tid att uttrycka sig, dels att det ibland kan vara svårt att uttrycka sig tillräckligt tydligt så att omgivningen kan tyda budskapet. Savignon (1983) menar att kommunikativt förtroende på sikt leder till en ökad kommunikativ kompetens, vilket verkar rimligt eftersom "träning ger färdighet".

Även om man behärskar den språkliga koden krävs en teknik för att överföra information. Den som är gravt handikappad har betydligt svårare än andra att göra sig hörd och få utrymme i kommunikationen. Inte minst handlar det om den maktstruktur som finns i alla samtal och där den som har en funktionsnedsättning ofta befinner sig i ett underläge. Den funktionella kompetensen kan mätas i termer av lämplighet och hastighet vid överförande av information menar Buzolich och Higginbotham (1985). Detta synsätt gagnar inte personer som har svåra funktionsnedsättningar, eftersom bristen på tid hos samtalspartnern ofta är ett av de största problemen förutom att arten och graden av handikapp starkt påverkar möjligheten att kommunicera.

Den funktionella aspekten handlar även om hur olika funktionsnedsättningar begränsar möjligheterna till kommunikation och i vilken utsträckning tekniska hjälpmedel kan kompensera och stödja bristerna (Beukelman, 1991). Ett problem som ofta diskuteras är vilken möjlighet den som är handikappad har att påverka sin situation t ex att välja hjälpmedel och hur hans/hennes kompetens tas tillvara. Anmärkningsvärt är att man ofta talar om "the third party perspective" i dessa sammanhang när det i själva verket borde vara självklart att ta hänsyn till den person det handlar om, samtalspartnern och miljön.

Den sociala kompetensen innefattar de sociala reglerna för kommunikation som är nödvändiga att lära in om man skall utveckla en kommunikativ kompetens. Man måste ha lärt sig hur man för fram ett budskap, hur man initierar kommunikation, hur man tar sin tur, hur man ber om saker, hur man protesterar osv. Dessa aspekter hänger i hög grad samman med kontexten och samtalspartnerns förhållningssätt (Brodin, 1991; Light, 1985). Det handlar om sociolingvistiska aspekter t ex samtalsstrategier och kommunikativa funktioner, men också om sociorelationella aspekter t ex interpersonella förmågor. Man måste även ha en strategi för att kommunicera och lära sig kompensera saknade eller bristfälliga funktioner.

BEDÖMNING AV DEN KOMMUNIKATIVA FÖRMÅGAN

I arbetet med att bedöma den kommunikativa förmågan hos personer med utvecklingsstörning ställs den som ska utföra den formella bedömningen ofta inför en rad svåra frågor och överväganden. Särskilt är detta fallet om den utvecklingsstörde personen saknar konventionella medel och sätt att kommunicera med omgivningen och med den som utför bedömningen. De egna uttrycken är ibland svårförståeliga för omgivningen eller bara kända för en liten krets personer. Viljan och motivationen att kommunicera med en okänd person kan variera från en person till annan och mellan olika tillfällen (Brodin, 1991). Ofta uppger en personalgrupp att den utvecklingsstörde kommunicerar mycket bra i vardagliga och mer kända sammanhang, men när den formella bedömningen ska genomföras blir resultatet ett helt annat (Brodin, 1993; Morse, 1988).

Det kan i högsta grad upplevas som onaturligt för en person med utvecklingsstörning att kommunicera och samspela med en totalt okänd person, i synnerhet när dennes syfte är att testa och bedöma ens svårigheter och förmågor att kommunicera. Dubbelheten och det paradoxala i situationen gör ofta att den formella bedömningen inte kan genomföras eller får ett i många avseenden tvivelaktigt resultat och osäkert värde. Följden kan bli att när resultatet presenteras för den utvecklingsstördes personal eller anhöriga upplevs det som felaktigt eller motstridigt i många avseenden. Etablerade förmågor och färdigheter får sällan utlopp genom det formella testförfarandet (Morse, 1988; Thurfjell, 1989).

Den formella bedömningen mäter i många fall därför mer förmågan att respondera på den aktuella bedömningen vid det aktuella tillfället än den genuina förmågan att samspela och uttrycka sig i vardagliga sammanhang. Det är två mycket skilda saker att besvara frågan "Vad äter du soppa med?" då den tillfrågade förväntas peka ut rätt bild av tre alternativ än att hämta rätt bestick om personalen säger " Vi ska äta soppa idag. Kan du ta

fram skålar och skedar". Uppgifterna är visserligen inte helt lika men det är i den praktiska situationen som den utvecklingsstörde ställs inför de verkliga problemen. Den formella bedömningen är en ovanlig situation för den utvecklingsstörde, där de typiska kännetecknen vid begåvningshandikapp och utvecklingsstörning blir mer påtagliga än i andra sammanhang av mer vardaglig typ.

Bedömning av kommunikativ förmåga hos personer med utvecklingsstörning föreslås av dessa skäl genomföras på andra sätt, där den verkliga förmågan att kommunicera mer kommer till uttryck. Den utvecklingsstörde får då en mer rättvis bedömning som tar hänsyn till handikappets särskilda egenskaper och kännetecken. Vid bedömningen bör man även ta hänsyn till den individuella förmågan att respondera på testet på ett sådant sätt att det verkligen är den egna kommunikationsförmågan som bedöms och inget annat.

Val av metod och bedömningsinstrument

Man kan i valet mellan olika bedömningsmetoder fråga sig hur den faktiska kommunikationsförmågan bäst kommer till uttryck. En metod är att utforma verktyg som mäter den funktionella förmågan, där bedömningen utförs av en särskild person. I vanliga fall är denne person ej en vardaglig bekantskap för den utvecklingsstörde utan en person som enbart dyker upp i testsituationen/erna. Testet måste ta hänsyn till detta och utesluta de svårigheter som blir fallet, t ex att man inte är närmare personligt bekant eller har ett förtroligt förhållande till varandra. Detta ställer stora krav på den som konstruerar testet.

En annan metod är att göra en indirekt bedömning, där den kommunikativa förmågan bedöms via en annan person än den utvecklingsstörde. Det kan vara personal, förälder eller annan person som känner den utvecklingsstörde väl. Metoden är att man tillsammans, bedömaren och personal, går igenom ett bedömningsformulär och besvarar frågor som rör den kommunikativa förmågan. Fördelen med denna metod är att den utvecklingsstörde själv inte behöver befinna sig i en konstruerad och i flera avseenden onaturlig situation. Kunskap kring kommunikationsförmågan finns dessutom ofta hos just de personer som vistas i den utvecklingsstördes dagliga omgivning och kan härleda formella frågeställningar till konkreta situationer på ett fruktbart sätt.

Nackdelen med metoden kan vara att den som utför testet inte direkt kommer i kontakt med den som ska bedömas och inte själv kan göra en liknande bedömning som den indirekta bedömningen har visat. Detta kan dock avhjälpas genom att man ordnar informella träffar med den utvecklingsstörde. Dessutom visar de senaste årens forskning kring

kommunikationshandikapp att förmågan och motivationen att samspela med andra varierar stort mellan olika personer och situationer (Brodin, 1994). Kommunikation bygger på intresse för varandra och ett mer förtroligt samtal har man nästan bara med någon man känner närmare än den ofta ytliga kontakt man uppnår med ett enstaka besök hos en utvecklingsstörd på dagcenter eller hemma. Man ska inte förvänta sig att en person med utvecklingsstörning är intresserad av att samtala med en okänd person i alla sammanhang, odelat hur positiv och välvillig denne är.

Genomförande av kommunikationsbedömningar

Som förberedelse för och i ett tidigt skede av TeleCommunity genomfördes bedömningar av den kommunikativa förmågan hos samtliga projektdeltagare. Kommunikationsbedömningarna var tänkta att utgöra basline, dvs en utgångspunkt och en slags nollinje, för projektdeltagarnas uttrycksförmåga i vardagliga sammanhang. Eftersom grunden för projektet var att låta personer med måttlig utvecklingsstörning prova tekniken att kommunicera med bildtelefoni, där urvalet av deltagare gjordes av personalen på de berörda dagcentren, var det angeläget att använda ett gemensamt instrument för att bedöma förmågan att kommunicera. Mellan projektdeltagarna fanns stora interpersonella skillnader vad gäller begåvning, erfarenheter, sociala färdigheter och kommunikativ förmåga.

Avsikten var att utifrån den bedömda förmågan till kommunikativa uttryck utforma individuella träningsprogram i det konkreta arbetet med telefoneringssessionerna senare i projektet. Ett annat syfte var att jämföra huruvida den kommunikativa förmågan utvecklades över tid med användandet av bildtelefonen, samt hur den egna kommunikationsförmågan kom till uttryck under samtalen. Den senare delen bedömdes vara särskilt intressant att studera, inte minst för att avgöra om och hur sätten att uttrycka sig, förmågan till turtagning och andra samspelsroller utvecklades över tid.

För att mäta den kommunikativa förmågan utformades ett särskilt formulär som bygger på modellen med indirekt bedömning, via personer som känner den person som ska bedömas väl (Thurfjell & Brodin, 1994). Fördelarna med denna metod har nämnts och med tanke på projektets uppläggning och geografiska spridning var det den mest lämpliga modellen. Formuläret användes som komplement till intervjuer med föräldrar, personal och den utvecklingsstörde deltagaren. Dessutom användes insamlade data om deltagarnas sociala nätverk, intressen samt kommunikation. Kommunikationsbedömningen är således en del i ett större sammanhang.

Utformning av bedömningsformulär

Bedömningsformuläret (bil 1) som användes, Bedömning av kommunikativ förmåga hos personer med utvecklingsstörning (Thurfjell & Brodin, 1993, reviderad 1994), var en modifierad och utvecklad variant av testet. Bedömning av pragmatisk förmåga (M. Nordström Walder & U. Åström, 1993). Smärre justeringar och anpassningar av testet gjordes för att passa syftet inom TeleCommunity. Formuläret avser att bedöma varje persons kommunikativa uttryck, dess form, funktion och användning. Det är indelat i tre delar: samspelsroller, användning/syfte och alternativ kommunikation. Inom varje del bedöms enskilda förmågor som exemplifieras av personalen med konkreta erfarenheter hur den person som bedöms uttrycker sig i vardagssammanhang.

Under avsnittet samspelsroller bedöms förmågan att ta initiativ till samspel, svara på andras initiativ till samspel, förmågan att upprätthålla ett samspel, dvs turtagning och s k. cohesive function, samt om personen brukar vara den som avslutar ett samspel. För varje förmåga anges om förmågan existerar, inte existerar eller existerar bland. Om förmågan existerar exemplifieras i vilka situationer den brukar förekomma.

Under avsnittet användning/syfte bedöms det funktionella innehållet i de kommunikativa uttrycken. Dvs vilken avsikt och mening som ligger bakom vad personen förmedlar. Avsnittet är det mest omfattande av testet, vilket bl a avspeglar en ny inriktning på hur man numera bedömer språk- och kommunikationsförmågan hos personer med olika typer av funktionshinder. Tonvikten läggs mer på innehållet i det som uttrycks än hur det framförs, dvs vilken form som används.

I detta avsnitt bedöms förmågan att acceptera och avvisa erbjudanden om ett föremål eller en aktivitet, förmågan att välja mellan två föremål/aktiviteter och om personen brukar fråga efter ett visst föremål/aktivitet. För varje del anges om förmågan förekommer eller inte eller bara ibland, samt exemplifieras till form och situation. Även mer sociala syften som att hälsa/säga hej då, påkalla uppmärksamhet, växla uppmärksamhet mellan en person och ett föremål/aktivitet bedöms liksom vilka känslouttryck personen har samt om alla personer i omgivningen vanligen kan tolka dessa uttryck. Inom dessa områden är den personliga kännedomen om varje bedömd person oundgänglig och en förutsättning för att kunna bedömas. Inte minst gäller det uttrycken som tolkas som emotionellt betingade.

Vidare bedöms i testet förmågan att förstå och följa instruktioner samt om personen förstår vardagliga samtal, efterfrågar och ger information till samtalspartnern, spontant kommenterar föremål och händelser samt hur detta uttrycks. Andra förmågor är hur personen gör för att förtydliga ett

uttryck som inte förstås av omgivningen, samt om personen själv ber om ett förtydligande när han/hon inte förstår vad andra säger. (Denna förmåga till reparation av ett samspel är intressant att utröna, inte minst med tanke på hur den kan ha betydelse för hur samtal i telefon "lyckas". Det som kännetecknar ett telefonsamtal är ju bl a att all information om den man pratar med inte föreligger, t ex utseende och känsloläge. Det är inte givet att samma faktorer påverkar samtal i bildtelefon och är därför intressant att studera vidare).

Slutligen bedömer denna andra del av formuläret i vilka situationer personen kommunicerar mest, dvs använder flest uttryck, samt i vilka situationer och med vilka personen i fråga kommunicerar mest frekvent och bäst med. Det senare är värdefullt att utröna eftersom, vilket redan nämnts, den kommunikativa förmågan och intentionen varierar högst väsentligt mellan situation och person. Även här är det värdefullt att få information från personer som känner den som bedöms väl och kan ge exempel från vardagliga sammanhang.

Den sista delen av formuläret avser att bedöma användandet av alternativa kommunikationssätt som teckenkommunikation, bild- och symbolbaserad sådan och bruk av tekniska kommunikationshjälpmedel. Frågorna gäller om alternativa uttryck används, i vilka situationer och med vilka personer dessa vanligen används.

Sammantaget ger formuläret en bred och översiktlig bild av hur personen i fråga kommunicerar, vilka uttryckssätt som används och kring vilka ämnen, behov och syften personen vanligen samtalar. Formuläret har karaktären av allmän beskrivning av den språkliga och kommunikativa förmågan och kan användas i olika sammanhang där dessa förmågor är av intresse att utröna. Det är därför användbart inte bara med tanke på syftet med TeleCommunity. Sedan formuläret utformades har även en grupp logopeder fått lämna synpunkter och föreslå ändringar för att det ska kunna användas även i andra sammanhang. Flertalet av dessa har varit positiva till testets utförande och har ansett att det är användbart som en allmän beskrivning av utvecklingsstördas sätt att förstå och kommunicera med sin omgivning.

Testet tar cirka en till en och en halv timme/person att utföra och väcker samtidigt en rad frågeställningar som ofta är givande och utvecklande för alla inblandade. Det väcker frågan om varje persons individuella förutsättningar för att förstå tal och kommunikation och är samtidigt introspektivt, dvs de som tillfrågas i egenskap av personal på dagcenter eller boende tvingas reflektera över sammanhang och situationer som vanligen röner föga uppmärksamhet. Under testets genomförande uppstår diskussioner som upplevs som fruktbara och utvecklande för personalens egen kompetens, medvetenheten om kommunikativa sammanhang och de

betingelser och förutsättningar som är av betydelse. På så vis har formuläret även en pedagogisk och kunskapsförhöjande bieffekt som visserligen varierar från ett tillfälle till ett annat, men inte desto mindre är värd att beakta. Det bör i sammanhanget nämnas att den som från projektets sida genomförde bedömningarna inledde med en allmän genomgång av grundtankarna bakom testets utformning och innehåll.

RESULTAT AV KOMMUNIKATIONSBEDÖMNINGARNA

Bedömningarna genomfördes med personliga besök på varje dagcenter under september-oktober 1993. Varje bedömning gjordes av personal från TeleCommunity och med den personal på varje dagcenter som bedömdes ha bäst kännedom om respektive projektdeltagare. Vid några tillfällen deltog även den som på dagcentret var huvudansvarig för projektet. Efter bedömningarna gjordes en kortare sammanställning av resultatet som gav en översiktlig bild av deltagarens kommunikation. Över lag kan sägas att bedömningarna ger en utomstående god kännedom om varje deltagare. Sammanställningen är med nödvändighet kortfattad och generaliserande men innehåller rikligt med exempel på kommunikativa uttryck från vardagliga situationer. Den visar hur deltagarna använder kroppsuttryck som blick, gester, tecken för att kommunicera och för somliga även regelrätta alternativa kommunikationssätt som teckenkommunikation, pictogrambilder och blissymboler. I några få fall har man även använt tekniska hjälpmedel som pratapparater (Macaw) och kvartur. Flertalet av dem som använder alternativa kommunikationssätt har haft tecken-kommunikation och pictogrambilder som huvudsakligt uttryckssätt. Ett fåtal har använt Bliss, andra har haft blissymboler tidigare, men slutat använda sådana.

Förmågan att kommunicera är relaterad till personliga faktorer, begåvning, kommunikativ "intentionalitet", dvs initiativförmåga och lust att samtala med omgivningen, samt till rent fysiska förutsättningar. Ett fåtal av projektdeltagarna har förutom sitt förståndshandikapp även ett rörelsehinder (7 st) vilket innebär särskilda svårigheter att kommunicera. Rörelsehindret har även stor betydelse för omgivningens möjligheter att tolka kroppsliga uttryck som handlingssekvenser, signaler och gester/tecken. Det ställer stora krav på omgivningen för att kunna rätt tolka och avgöra vad som verkligen är ett intentionellt uttryck och vad som kanske bara är en ofrivillig kroppsrörelse. Det ligger i sakens natur att det dagligen sker felaktiga tolkningar och övertolkningar av handikappade personers uttryck, vilket ofta upplevs som mycket frustrerande för personalen. Man kan naturligtvis anta att detsamma gäller för den funktionshindrade, särskilt om det sker rikligt med undertolkningar från omgivningen. Dvs om man inte som personal är receptiv och uppfattar försök till kommunikation.

Generellt kan sägas att den personal som genomförde bedömningen var mycket engagerad och intresserad av projektdeltagarna. De lade ner stor möda för att försöka förstå personliga uttryck och även mycket små initiativ till kommunikation. Personalen visade också stor kunskap om den enskilde och hans/hennes personliga uttryckssätt. Genom att ställa sina erfarenheter om det konkreta användandet, särskilt formerna för uttryck, i relation till nya frågeställningar som testet förde på tal (samspelsroller, syften/användning) kunde personalens kännedom om den enskilde användas för att utröna sådant som tidigare varit okänt eller kanske mer oreflekterad kunskap. Den enskildes kommunikationsuttryck fick delvis en ny innebörd när personalen besvarade frågor om på vilket sätt, i vilka situationer och med vilka syften de bedömde att personen kommunicerade samt inte minst vilka olika samspelsroller som förekom. Det som ytterst sker genom denna typ av kommunikationsbedömning är därför ett slags systematisering av kunskap hos de som genomför testet. Det abstrakta resonemanget blir konkretiserat genom det enskilda exemplet som ibland även kan generaliseras till allmän kunskap om hur uttrycken förekommer i olika sammanhang med olika syften.

Det betyder att en person som kanske bara har ett litet antal uttryck, t ex gester och kroppsåtbörder, ändå kan kommunicera kring ett stort antal ämnen och i flera olika syften. Kunskap om den enskilde och det situationella användandet leder till en bättre förståelse för varje uttryck. Situationen avgör vad som avses. En åtbörd med ena armen kan i en situation betyda "Kom hit och hjälp mig" medan det en annan gång kan betyda "Titta där borta" och i ett tredje fall innebära "Hur mår du då?" Det kan förstås även vara ett svar på en fråga som ställts. Man behöver alltså inte nödvändigtvis ha ett stort förråd av uttryck/former för att kunna prata om olika saker, även om det underlättar för tolkningen. Det väsentliga är att personer i omgivningen kan tänka sig att uttrycket har olika innebörd, syfte och intention.

Poängen med denna typ av frågeställningar är att de ställer det enskilda kommunikativa uttrycket i en relativ position. Betydelsen avgörs av situationen och ytterst är det förståelsen i sammanhanget, tolkningen, som avgör om och hur budskapet uppfattas av omgivningen. Så är fallet i all form av mänsklig kommunikation och interaktion, inte bara när det gäller utvecklingsstördas förmåga. Det är den situationella förståelsen och sammanhanget som avgör hur framgångsrikt ett samtal blir. Med hummanden, blinkningar och huvudrörelser visar vi att vi förstår och en vridning på axeln kan för motparten indikera att man börjar bli otålig och inte har lust att lyssna så länge till. Det ställer särskilda krav på personer som arbetar med funktionshindrade just därför att de små nyanser som avgör ett uttrycks uppfattbarhet och innebörd ofta sker på ett icke

konventionaliserat vis. En huvudvridning kan vara ett uttryck med särskild innebörd men lika gärna bara vara en huvudvridning!

Flertalet av projektdeltagarna använde sig av ljud, tal och gester för att ta kontakt och för att svara på andras initiativ till samtal. De flesta kunde välja mellan två alternativ om så erbjöds men bara en mindre del brukade själva begära en sak eller en viss aktivitet.

Tabell 1. Samspelsroller N= 24

Kommunikation/funktion	ja	nej
Tar eget initiativ till samspel	22	2
Svarar på andras initiativ till samspel	24	0
Upprätthåller samspel med andra	16	8
Avslutar samspel	14	10

Kommentar: Flertalet projektdeltagare tar initiativ till samspel och svarar även på andras initiativ till samspel. Förmågan att upprätthålla ett samspel behärskas även av flertalet personer, medan det är avsevärt mycket svårare att avsluta ett samspel under ordnade former. De sätt på vilka personerna tar initativ samt svarar, upprätthåller och avslutar samspel varierar alltifrån blickkontakt, kroppsrörelser, mimik, gester, ljud och ord. Uttrycksätten beror på såväl motorisk, kognitiv som på språklig förmåga. Varje individ kommunicerar utifrån skilda grundförutsättningar, vana samt beroende på situation och person.

Tabell 2. Användning/syften N= 24

Kommunikativ användning	ja	nej
Har metod att acceptera/avvisa föremål/aktivitet	24	0
Kan välja mellan två eller flera föremål	24	0
Frågar efter föremål/aktivitet	21	3
Hälsar, säger hej då	24	0
Påkallar uppmärksamhet	22	2
Växlar fokus mellan person och föremål	18	6

Kommentar: Samtliga har alltså etablerade sätt att acceptera och avvisa ett erbjudande om ett föremål eller en aktivitet, t ex att tacka ja till en viss maträtt, svara att man är intresserad av att gå ut och gå eller att spela ett spel. De sätt som används för att visa detta varierar och beror på person

och situation. Anmärkningsvärt många frågar efter en särskild sak eller aktivitet, har ett uttryck för hälsning och påkallar uppmärksamhet kring sig själva. Uttrycksformerna varierar men personalen uppger att de oftast uppfattar sätten att ta kontakt och kan skilja mellan vad som är en fråga och vad som är ett uttryck för att bli uppmärksammad som person. Förmågan att växla uppmärksamhet mellan en aktivitet och en person i omgivningen är svårare, men det stora flertalet klarar även detta.

Tabell 3. Att förstå och bli förstådd N= 24

Fråga och informera	ja	nej
Visar känslouttryck	23	1
Ger information till samtalspartner	22	2
Frågar om information	18	6
Kommenterar spontant händelser	22	2
Försöker förtydliga om han/hon ej blir förstådd	14	0
Ber om förtydligande om han/hon ej förstår andra	9	15

Kommentar: De flesta projektdeltagare visar tydligt skillnad mellan olika känslolägen med mimik, kroppsrörelser, gråt, skrik och ord. De flesta har adekvata känslouttryck som av personalen kan kopplas till genuina upplevelser. Ibland beskriver personalen att det är svårt att veta vad som orsakar ett känslouttryck eller vad som upplevs som ett sätt att få uppmärksamhet från omgivningen. Flera personer beskrivs som jämna till humöret men någon enstaka person anses sällan visa känslouttryck. Flertalet av personerna har förmågan att ge och efterfråga informationoch att kommentera saker och händelser. Vilken information personerna ger och vad de frågar om varierar, liksom de sätt de använder för att nå sina mål. Det sker utifrån motivation, situation, utvecklingsnivå och personliga förutsättningar. Att kunna förtydliga med ord, gester eller tecken när man inte blir förstådd är svårare. Somliga tar till olika knep som att visa på föremål, medan andra ger upp efter en stunds försök. Ännu färre ber om ett förtydligande, dvs frågar om eller säger va?, när de inte förstår vad andra säger.

Tabell 4. Alternativa kommuniktionssätt (AAC) N= 24

Kommunikationssätt	ja	nej
Alternativ kommunikation (tecken, bilder)	9	5
Har haft i mindre än tre år	0	-
Har haft i mer än tre år	19	-
Har mindre än 10 st (tecken, bilder o dyl)	7	-
Har mer än 10 st (tecken, bilder o dyl)	12	-

Kommentar: Flertalet deltagare använder någon form av alternativ kommunikation i form av tecken, pictogram, blissymboler eller bilder. De flesta har använt dessa kommunikationsmetoder i mer än tre år, men har ett begränsat antal uttrycksformer, mellan 10 - 20 st bildsymboler eller tecken. Två personer har mellan 50 och 100 symboler.

De vanligaste alternativa uttryckssätten som deltagarna använder är tecken och pictogrambilder och dessa används i vardagliga situationer både på dagcentren, i gruppbostaden och i föräldrahemmet. Ibland använder personalen på dagcentren tecken för att förtydliga talet i mer strukturerade sammanhang, t ex vid samlingar och liknande, och arbetstagarna förutsätts då imitera tecken och gester. Det mer spontana användandet av tecken och bilder varierar från person till person. Somliga använder dessa frekvent medan andra enbart använder några få tecken och bilder och i begränsad omfattning.

Tre personer har egna s k talapparater, kommunikationshjälpmedel med inspelade meddelanden som representeras av bilder eller symboler. Dessa nyttjas som komplement till andra uttryckssätt.

Bedömningen av arbetet med att sätta upp mål och att uppfylla dessa gjordes enligt ett särskilt formulär, där det utförda arbetet skattades enligt en skala på fem nivåer:

- 2 sämsta möjliga i detta sammnhang
- 1 sämre än förväntat
0 förväntad nivå
+1 bättre än förväntat
+2 optimalt i detta sammanhang

Målen för varje deltagare relaterades till det uppnådda resultatet och värderades enligt skalan: om målet var uppnått erhölls nivå 0, förväntat resultat, var det bättre erhölls + 1 eller + 2. Om resultatet var sämre än förväntat erhölls - 1 eller - 2. Värderingen gjordes av personal vid dagcentren i samarbete med en legitimerad logoped från projektet.

Målbeskrivningar och måluppfyllelseskalor

Avsikten med kommunikationsbedömningarna var att de skulle ligga till grund för det fortsatta arbetet med att ringa med bildtelefonerna. Utifrån varje enskild deltagares förutsättningar skulle individuella målbeskrivningar med konkreta mål att arbeta efter, göras. Dessa kunde bestå av kvantitativa mått som att ringa ett visst antal gånger under en vecka eller vara mer kvalitativt inriktade. Ett mål, för en person som ofta hade en benägenhet att själv kommunicera mycket men brydde sig mindre om vad motparten sa, skulle kunna vara att i högre grad successivt börja ta del av vad samtalspartnern talade om. Dessa kvalitativa mått skulle även kunna handla om samtalets innehåll, val av bildsymbol, samtalsämnen, turtagning och initiativförmåga.

Målbeskrivningar gjordes för varje deltagare. Först gjordes en mer allmän beskrivning som tog fasta på starka respektive svaga sidor i den enskildes kommunikationsförmåga, enligt tidigare gjorda bedömningar. Ett exempel kunde vara att NN skulle utveckla fler uttryckssätt för att lättare bli förstådd när han/hon talade. Målen rörde främst form och innehåll i kommunikationen. Ett annat mål utgick mer från användandet av kommunikationen och syftade till att ge NN fler möjligheter att använda befintlig kommunikationsförmåga. NN behövde få möjlighet att skaffa fler vänner och utveckla sitt sociala nätverk.

Dessa allmänna beskrivningar sändes till personalen på dagcentren för synpunkter och revidering. Genomgående godkändes målen men med smärre justeringar. Därefter utarbetades mer detaljerade mål för varje enskild deltagare. Även dessa sändes till personalen för godkännande. Varje mål beskrevs i konkreta termer och skulle vara uppfyllda efter en bestämd tid. Samtidigt beskrevs hur personalen metodiskt skulle gå till väga för att arbeta mot målets uppfyllande.

Exempel 1: Tore

Allmänt handlar målen om att bredda befintliga uttryckssätt, att locka Tore att fortsätta samtala trots problem och att lyckas göra sig förstådd.

Mål. Tore bör efterhand kunna samtala med fler personer i projektet, kunna anpassa sina ämnesval och samtalstyp - dvs berättande, kommenterande, frågande och svarande - till den person han pratar med. Genom stöd från personalen förväntas Tore se sina möjligheter och resurser att föra ett samtal vidare och inte ge upp när problem uppstår. Det är också väsentligt för Tore att kunna prata om nya saker genom att byta

överlägg på konceptplattan och använda alla sina uttryckssätt. Det är också ett mål att Tore börjar ställa frågor till motparten.

Metod. Följande instruktioner gavs till personalen avseende Tore:

- Anpassa bildöverläggen och göra fler överlägg vid behov.
- Förbered ett samtal genom att prata om vad han vill berätta om.
- Planera vilka överlägg som kan användas beroende på samtalspartner och ämne.
- Ge stöttning - till en början uttalad men efterhand mer som psykologiskt stöd - och påtala hans starka sidor och möjlighet att föra in nya ämnen, byta överlägg och använda hela sin uttrycksförmåga.
- Uppmuntra Tore att ställa frågor.

Exempel 2: Åsa

Mål 1. Allmänt handlar målen om att öka initiativen till samtal. Åsa ska successivt ta fler egna initiativ att ringa.

Metod. Följande instruktioner gavs till personalen avseende Åsa:

- Uppmuntra till att ringa genom att ställa frågor, vem hon vill ringa till, vad hon vill berätta.
- Titta på bildöverläggen och prata om vilka bilder hon kan använda för att berätta en viss sak.
- Minska det direkta stödet efterhand och invänta Åsas egna initiativ. Om initiativen dröjer, puffa på genom frågor och uppmaningar.
- Anpassa stödet efter situationen.

Mål 2. Målet handlar om att anpassa Åsas samtalsämne efter samtalets innehåll.

Metod. Följande instruktioner gavs till personalen avseende Åsa:

- Uppmana Åsa att titta vad motparten säger/vilka bilder som skickas.
- Notera om hon förstår bilden och innebörden.
- Uppmuntra Åsa till att svara med en bild från hennes eget överlägg och som passar in på vad motparten har sagt.
- Låt samtalet utvecklas och ta ny fart.
- Byt om så behövs bildöverlägg under samtalets gång.
- Påpeka för Åsa att hon kan säga en sak med en bild från ett annat överlägg. Kanske tar hon efterhand själv initiativ till att byta överlägg.

Målen bedömdes och godkändes av personalen vid dagcentren. Meningen var sedan att personalen skulle arbeta med stöd till deltagarna enligt de beskrivna målen och metoderna inför och vid varje telefoneringstillfälle. Förfarandet byggde på regelbunden och kontinuerlig utvärdering av målen, metoderna och modifiering av dessa om så krävdes.

Personalen skulle arbeta med målen under en tidsbegränsad period som varierade för varje deltagare, från två till tre veckor. Därefter skulle målens uppfyllelse utvärderas/bedömas och om så var aktuellt skulle nya mål formuleras. Om målet inte var uppfyllt skulle arbetet analyseras och avgöras om det tidigare målet var för högt ställt eller om resultatet hade en annan orsak. Målet för det fortsatta arbetet omformulerades därefter i enlighet med analysen.

Arbetets genomförande var beroende av flera faktorer; bland annat olika förutsättningar hos respektive dagcenter, krånglande teknisk apparatur, deltagarnas engagemang, närvaro samt personliga faktorer under projekttiden. Efterhand framkom att somliga deltagare inte kunnat arbeta så mycket med telefonerandet under måluppfyllelseperioden på grund av olika skäl, varför målen fick justeras och omformuleras. Någon deltagare var sjuk under större delen av hösten och kunde därför delta bara i liten utsträckning. Data blev av denna anledning ringa för denne person och för ytterligare någon deltagare.

RESULTAT AV ARBETE MED MÅLUPPFYLLELSESKALOR

Resultaten av arbetet med måluppfyllelseskalorna framkom av tabell 5 nedan. Resultaten är baserade på 22 deltagare.

Tabell 5. Sammanställning av måluppfyllelseskala för samtliga deltagare. N = 22 (bortfall om 2 st)

		Antal
+ 2	Optimalt i detta sammanhang	2
+ 1	Bättre än förväntat	8
0	Förväntad nivå	8
- 1	Sämre än förväntat	3
- 2	Sämsta möjliga i detta sammanhang	1

Kommentar: För flertalet av deltagarna var resultatet positivt eller mycket positivt. För tio deltagare, dvs nära hälften, var utvärderingen bättre än förväntat. Deltagarna hade lyckats nå sina mål över eller mycket över den förväntade nivån i arbetet med telefoneringen. Förbättringen över tid

syntes i flera avseenden av såväl instrumentell som innehållslig mening. Mål kunde vara att behärska apparaturen tekniskt och mer självständigt efterhand eller att med ökad erfarenhet kunna ändra sitt sätt att tala med motparten. Ett mål kunde även vara att ändra samtalsinnehåll beroende på den man pratade med. För fyra deltagare var resultatet sämre än förväntat, huvudsakligen beroende på lågt deltagande och liten erfarenhet av att använda apparaturen. Två personer av de ursprungliga 24 deltog av olika skäl ej i måluppfyllelsearbetet .

Under arbetets gång och efter projektets avslutande har personalen fått ge synpunkter på arbetsmetod, måluppfyllelseskalor och genomförande. I huvudsak har man varit positiv till arbetssättet och upplevt att metodförslagen varit till hjälp i arbetet. Personalen har använt förslagen på olika sätt beroende på hur arbetet fortlöpt och i vilken mån de kunnat se en förväntad utveckling hos deltagaren eller ej. I somliga fall har det varit en fördel att ha så pass detaljerade förslag avseende arbetsmetod, i andra fall har man kunnat arbeta mer fritt metodiskt beroende på deltagarens förmåga.

Målen och förslagen på metoder ger visst utrymme för improvisation och egen anpassning till situationen. Personalen har efterhand kunnat arbeta mer fritt enligt modellen och kunnat tillämpa metoderna för att uppfylla målen på ett mer varierat sätt. Säkerheten kommer med ökad erfarenhet och flera ur personalen säger sig ha haft stöd av metodförslagen inte bara i telefoneringssituationen utan i det övriga arbetet på dagcentret för att öka kommunikationsinitiativ, locka till samspel och öka svarsförmågan och annat som en indirekt följd av telefonerandet. Denna positiva bieffekt är intressant, eftersom den innebär en spridning av träningseffekten och en generalisering av deltagarnas förmågor även till andra situationer.

DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Denna rapport är baserad på resultat från projektet TeleCommunity "Videotelefoni för personer med måttlig utvecklingsstörning", som är ett EU-projekt inom ramprogrammet RACE (Research in Advanced Communications Technologies in Europe). I TeleCommunity som startade 1992 och avslutas i december 1995 har nio länder varit inblandade. Användningen av videotelefoni har för de 24 deltagarna i den svenska studien varit inriktad på att stimulera och förbättra kommunikationen och öka den sociala integrationen. En mycket viktig del i studien har således handlat om kommunikation och möjligheterna att stödja deltagarna att utöka sitt samspel med personer i omgivningen bl a för att därigenom underlätta att upprätthålla relationerna i sitt sociala nätverk.

Kommunikation är en process som ständigt utvecklas i samspel med omgivningen. Kommunikation innebär att dela erfarenheter, känslor och handlingar och förutsätter en ömsesidighet. En utgångspunkt för studien har varit att det kommunikativa samspelet påverkas av individen, samspelspartnern och den omgivande miljön.

Forskningen inom området är tvärvetenskaplig och bedrivs idag inom flera olika discipliner, och hänsyn måste därför tas till sociala, språkliga och kognitiva aspekter (t ex Brodin, 1991; Björck-Åkesson, 1992). Kommunikativ kompetens handlar om att fungera adekvat i den vardagliga miljön, dvs att man kan förstå och göra sig förstådd av andra människor, och för detta krävs en kompetens som kan beskrivas på olika sätt. En vanlig indelning när det gäller att beskriva kommunikativ kompetens hos personer med funktionsnedsättningar är: *språklig, operationell/funktionell, social eller sociorelationell och strategisk kompetens*. Denna indelning bygger på en modell avsedd att tillämpas för stödjande och alternativ kommunikation utarbetad av Light (1989). Samtliga ovanstående aspekter innefattas i den kommunikativa kompetensen, vilket innebär att ett helhetsperspektiv är nödvändigt.

Begreppet kommunikativ kompetens har diskuterats av bl a Bryan (1986), Granlund (1993), Hymes (1972), Light, Collier & Parnes (1985) och Savignon (1983). Den funktionella eller operationella aspekten av kommunikation påverkas av art och grad av tilläggshandikapp samt hur kommunikationen tolkas av omgivningen. Kommunikationens tillräcklighet handlar om kommunikationspartnerns förmåga att anpassa sig till den som han/hon talar med och enligt många forskare är detta någonting som de flesta människor gör mer eller mindre automatiskt. Man kan säga att den kommunikativa kompetensen handlar om hur väl en individ utnyttjar sin förmåga för att göra sig förstådd. Principen avser både barn och vuxna och förmågan bygger på den enskilde individens fysiska, psykiska, sociala, emotionella och intellektuella kapacitet.

Den *språkliga* aspekten av kommunikationen handlar om kommunikationens form, innehåll och användning (Bloom & Lahey, 1978; Light, 1989). I detta projekt är formen telekommunikation med videotelefoner i kombination med koncept keyboard (tangentbord) med symboler. Innehållet i kommunikationen berör dagliga händelser och aktiviteter, vad man tidigare gjort, vad man just nu gör och vad man skall göra senare. Konversationen rör den dagliga livsföringen. När det gäller användningen av videotelefoniutrustningen var syftet i början främst att träna kommunikation, men under tiden utvecklades kompetensen och deltagarna började använda utrustningen spontant och utan hjälp av personal.

Socialt/sociorelationellt har deltagarnas situation förändrats. De har börjat ta kontakt med varandra även utanför den ordinarie dagcenter-

verksamheten och träffas t ex på fester och på länsdanser. Deltagarna har utökat sitt nätverk och har börjat kommunicera med både andra arbetstagare och personal, de inte tidigare kände.

Den *strategiska* aspekten fokuserar på att finna ett sätt, en strategi, att överföra information så att omgivningen förstår vad han/hon säger. Deltagarna i projektet använder total kommunikation, dvs många olika sätt att kommunicera samtidigt t ex symboler, teckenkommunikation, kroppsspråk och talat språk. Arbetet med videotelefoneringen har resulterat i att deltagarna under projektets gång blivit tydligare i sin kommunikation så att det över tid blivit lättare att tolka deras uttryck. De har även frågat efter nya Pictogramsymboler, vilket vi tolkar som att deras kommunikativa förmåga utvidgats och behovet av nya ord uppstått.

Shannon och Weaver (1949) betonar i sin modell själva kommunikationsprocessen och de olika nivåer som kommunikationen kan indelas i. Modellen är en processmodell och ett syfte inom denna skola är att förbättra kommunikationen, vilket innebär att de komponenter som är kritiska är de tekniska, de semantiska och de som innefattar effektiviteten. De tekniska problemen är den första nivån (A-nivån) och den handlar om formen för kommunikation. För deltagarna i TeleCommunity har de tekniska problemen varit speciellt stora i början av projekttiden. Problem med både bild och ljud förekom och det som Shannon och Weaver i sin modell benämnde "brus", dvs de störningar som deltagarna upplevde påverkade med stor sannolikhet deras möjligheter att telefonera. Det tycks dock som om en viss redundans har motverkat detta brus vilket rimligtvis beror på deltagarnas begränsade kommunikation. Deltagarna har vissa ofta välkända områden som de brukar tala om, t ex aktiviteter, mat och händelser. Den andra nivån handlar om semantiska problem (B-nivån) och de förbättringar som denna del omfattar är relaterade till innehållet. Resultatet visar att deltagarna, som tidigare nämnts, har förbättrat sin kommunikation innehållsligt och även utökat sitt ordförråd. Den tredje nivån (C-nivån) är relaterad till problem avseende effektiviteten, dvs om informationen går att överföra så individen förstår och blir förstådd. Även här kan man se att en ökning skett och detta beror sannolikt främst på att de blivit mer intresserade av att kommunicera och dessutom blivit tydligare i sina uttryckssätt.

Idag finns få fungerande modeller för att bedöma den kommunikativa förmågan hos vuxna personer med utvecklingsstörning. Den modell, som i TeleCommunity, utvecklats för att bedöma den kommunikativa förmågan hos projektdeltagarna genom ett indirekt förfarande (Thurfjell & Brodin, 1993/94) har varit fruktbar. Den har givit en god bild av deltagarnas kommunikativa förmågor både på ett allmänt och specifikt plan. Bedömningsformulären utprovades innan de användes i TeleCommunity av tio logopeder som arbetar inom omsorgsverksamheten med vuxna personer

med utvecklingsstörning. Mindre justeringar gjordes därefter i formulären.

Från intervjuerna med personalen på dagcentren framkommer att de har lärt sig att se på kommunikation på ett nytt sätt och att analysera kommunikativa uttryck enligt delvis nya utgångspunkter. Frågeställningarna i bedömningsformuläret har även syftat till att stimulera personalen till reflektion över kommunikativa uttryck hos projektdeltagarna utifrån vardagliga sammanhang och situationer. Det har delvis gällt att söka och finna kommunikativa uttryck i situationer där dessa inte alltid förväntats. Personalen menar att de har fått ett instrument att analysera beteendena hos vuxna personer med utvecklingsstörning på ett delvis nytt och annorlunda sätt. Detta har ökat kunskapen generellt om kommunikation och specifikt om de enskilda individerna.

Personalen har även rapporterat att det utifrån den nya kunskapen varit möjligt att med utgångspunkt från bedömningarna utforma mål, delmål och måluppfyllelseskalor för det fortsatta arbetet med videotelefoni på dagcentren. Personalen har arbetat efter de uppgjorda målbeskrivningarna och anser att de haft nytta av de konkreta målen och de förslag på metoder som utarbetats.

Från data insamlade bl a genom intervjuer framkommer att personalen har stor kunskap om projektdeltagarna och de har i samarbete med projektledningen reviderat mål och metoder allt eftersom arbetet framskridit. Måluppfyllelseskalorna visar olika resultat för de olika individerna, men för flertalet projektdeltagare är utgången positiv och visar på ett kvalitativt bättre resultat över tid, dvs ett närmande mot de uppsatta målen.

När det gäller vuxna personer med utvecklingsstörning och flerhandikapp är det ofta svårt att se framsteg vid nyinlärning, eftersom det tar lång tid innan ett resultat kan noteras. Ett skäl till detta kan vara att den som genomför träningen lagt sig på fel nivå. Det primära är att man börjar på den nivå där personen befinner sig och har detta som referenspunkt. Ibland kan man trots detta inte att nå resultat även om man använder mycket tid för träning, eftersom individen kan ha uppnått sin potentiella utvecklingszon.

Tidsaspekten är viktig även när det gäller att motivera personal som arbetar med personer med utvecklingsstörning, eftersom inlärning ofta tar längre tid för den som är utvecklingsstörd än för den som är normalbegåvad. En svårighet som påverkar möjligheterna till stöd i kommunikationen kan vara att personalen kanske har ett mer kortsiktigt perspektiv på att utveckla olika förmågor än vad som är realistiskt, dvs de har för höga eller för låga förväntningar.

Sedan början av 1980-talet har en strävan till integrering av alla medborgare i samhället funnits. Trots detta finns många exempel på att integreringen inte fungerar tillfredsställande. Att flytta från ett stort vårdhem till en gruppbostad betyder inte i sig att man får en bättre integrering i samhället (Brodin, 1992). För att man skall kunna tala om integrering krävs att inte bara en fysisk placering görs, utan att även en funktionell och social integrering är en realitet. Det innebär att man istället kanske bör använda begreppet total integrering och då inkludera samtliga delar. Ett exempel på att någonting håller på att ske inom detta område är att ett nytt begrepp används som ersättning för integrering bl a i USA och Canada, nämligen inklusion, vilket då bättre förväntas motsvara målen för integrering, dvs att man är en del av någonting.

Flera intressanta frågeställningar har utkristalliserat sig. En fråga är i vilken utsträckning endast ett bedömningsformulär kan användas för att bedöma den kommunikativa kompetensen. Sannolikt är det nödvändigt att använda flera olika typer av datainsamling om varje individs kommunikation parallellt och jämföra dessa för att ge en god bild av individens förmåga. Kan det sociala nätverket utökas hos personer med utvecklingsstörning med hjälp av videotelefoni är en annan fråga som endast delvis belysts i TeleCommunity. Kan personer med utvecklingsstörning som lever i en relativt isolerad tillvaro få nya vänner genom videotelefonering och hur ser egentligen vänskap ut? Är vänskap någonting som personer med normalutveckling förutsätter skall se ut på ett visst sätt eller har personer med utvecklingsstörning andra värderingar och normer kring begreppet vänskap? Detta är några av de frågeställningar som vi kommer att arbeta vidare med i vårt fortsatta forskningsprojekt VITSI (Videotelephony and Social Interaction).

REFERENSER

Balkom, H. van & Heim, M. (1990) *The methodological challenge of interaction research in AAC.* In J. Brodin & E. Björck-Åkesson, (Eds.) Methodological Issues in Research in Augmentative and Alternative Communication. Proceedings from the First ISAAC Research Symposium in Augmentative and Alternative Communication. Stockholm, August 16-17th, 1990. Stockholm: ISAAC and The Swedish Handicap Institute.

Bates, E. (1979) *The emergence of symbols: cognition and communication in infancy.* New York: Academic Press.

Bernstein, B. (1973) *Class, Codes and Control,* Vol 1. London:Paladin.

Beukelman, D.R. (1991) Magic and Cost of Communicative Competence. *Augmentative and Alternative Communication* 7/1991, 2-10.

Birath, G. (1985) *Elrullstol och förståndshandikapp, anpassning automatstyrning och påkörningsskydd.* Bromma: Handikappinstitutet

Björck-Åkesson, E. (1992) *Samspel mellan små barn med rörelsehinder och talhandikapp och deras föräldrar - en longitudinell studie.* Göteborgs universitet: ACTA Universitatis Gothoburgensis

Bloom, L. & Lahey, M. (1978) *Language development and language disorders.* New York: John Wiley & Sons.

Brodin, J. (1989) Ett gravt flerhandikappat barns kommunikation. Utprövning av en analysmodell. *Utvecklingspsykologiska seminariet, Rapport nr 34.* Stockholms Univer- sitet: Pedagogiska Institutionen.

Brodin, J. (1991) *Att tolka barns signaler. Gravt utvecklingsstörda flerhandikappade barns lek och kommunikation.* Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen. (Doktors-avhandling).

Brodin, J. (1992) *Har Peters kommunikation utvecklats? En longitudinell studie av en gravt utvecklingsstörd mans kommunikativa kompetens.* Rapport nr 36. Utvecklings-psykologiska seminariet. Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen.

Brodin, J. (1993) Still Picture Telephones as Communication Aids for People with Mental Retardation. A Swedish Perspective. *EuroRehab,* 3/1993, 163-168.

Brodin, J. (1994) Ny teknik för personer med i vuxen ålder förvärvade hjärnskador. Teknik, Kommunikation, Handikapp No 10. Stockholms Universitet: Pedagogiska Institutionen.

Brodin, J. (1995) Videotelephony - A challenge for Persons with Speech and Language Disorders. In H. Murphy (Ed.) *Technology and Persons with Disabilities*. California State University, Northridge, CA.

Brodin, J. & Björck-Åkesson, E. (1990) Interaktionsforskning i Sverige. *VAT-gruppen, Rapport nr 1*. Umeå Universitet: Institutionen för lingvistik, Avdelningen för fonetik.

Brodin, J & Larsson, L. (1989) *Kommunikation för en gravt utvecklingsstörd vuxen - en fallstudie*. Rapport 35. Utvecklingspsykologiska seminariet. Stockholms Universitet: Pedagogiska Institutionen.

Brodin, J. & Magnusson, M. (1992) *Bildtelefoni och förståndshandikapp. En kunskaps- och forskningsöversikt*.. Rapport 3, Stockholms Universitet: Pedagogiska Institutionen.

Brodin, J. & Magnusson, M. (1993) *Videotelephones and Disability. A bibliography*. Report 5, Stockholm University: Department of Education.

Bruner, J. (1983) *Child's Talk - Learning to use language*. Oxford, London: Oxford University Press.

Bryan, T. (1986) A review of studies on learning disabled children's communicative competence. In R.L. Schiefelbusch (Ed.) *Language competence: Assessment and intervention*, 227-259. London: Taylor & Francis.

Buzolich, M. J. & Higginbotham, D. J. (1985) *Analyzing and facilitating the commu-nicative competence of augmentative system users*. Short course presented at the Annual Convention of the American Speech Language Hearing Association, Washington DC

Calculator, S. (1990) Evaluating the efficacy of AAC intervention for children with severe disabilities. In J. Brodin & E. Björck-Åkesson (Eds.), 1991, *Methodological Issues in Research in Augmentative and Alternative Communication*. Proceedings from the First ISAAC Research Symposium in Augmentative and Alternative Communication. Stock-holm, August 16-17th, 1990. Stockholm: ISAAC and The Swedish Handicap Institute

Canale, M. (1983) From communicative competence to communicative language pedagogy. In J. Richards & R. Schmidt (Eds.). *Language and communication*, 2-27. New York: Longman Press.

Culp, D. (1982) *Communication interactions - nonspeaking children using augmentative systems*. Unpublished manuscript. Callier Center for Communication Disorders, Dallas, Texas.

De Saussure, F. (1974) *Cource in general linguistics*. London: Fontana

Elkind, D. (1990) Introduction: Changing Conceptions of Competence. In R.J. Sternberg and J. Kolligian. (Eds) *Competence Considered*. New York: Yale University Press

Fiske, J. (1984) *Kommunikationsteorier. En introduktion*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Gerbner, G. (1956) Toward a general model of communication. *Audio Visual Communication Review, IV:3*, 171-199.

Granlund, M. (1993) *Communicative Competence in Persons with Profound Mental Retardation*. Uppsala: Studia Psychologica Clinica Upsaliensia (Doktorsavhandling).

Granlund, M. & Olsson, C. (1987) *Talspråksalternativ kommunikation*.. Stockholm: HLS Förlag och Stiftelsen ALA.

Halliday, M. A. K. (1977) *Learning how to mean. Explorations in the development of language*. London: Edward Arnold.

Hjelmquist, E. & Strömqvist, S. (1983) *Språkets psykologi. Språk och tänkande i socialt samspel*. Stockholm: AWE/Gebers.

Hymes, D. H. (1972) On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Ed.). *Sociolinguistics*, Harmondsworth, UK: Penguin Books, 269-293.

Jakobson, R. (1958) Closing statement: linguistics and poethics. I T. Sebok (red) *Style and language*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Johansson, I. (1988) *Språkutveckling hos handikappade barn*. Lund: Studentlitteratur.

Kolligian, J. & Sternberg, R.J. (1990) Preface. In R.J. Sternberg and J. Kolligian (Eds) *Competence Considered*. New Haven: Yale University Press.

Kylén, G. (1981) *Begåvning och begåvningshandikapp*. Bromma: Handikappinstitutet och Stiftelsen ALA.

Kylén, G. (1983) Kommunikation. I K. Göransson (Red.) *Icke-verbal kommunikation hos begåvningshandikappade*. Göteborgs Universitet: Fortbildningsavdelningen.

Langer, E.J. & Park, K. (1990) Incompetence: A conceptual Reconsideration. In R.J. Sternberg and J. Kolligian (Eds) *Competence Considered*. New Haven: Yale University Press.

Lasswell, H. (1948) The structure and function of communication in society. I L. Bryson (red) (1960) *Mass communication*. Illinois: University Press of Illinois.

Light, J. (1985) *The communicative interaction patterns of young nonspeaking physically disabled children and their primary caregivers*. Master's thesis. Toronto, Canada: University of Toronto.

Light, J. (1989) Towards a definition of communicative competence for individuals using augmentative and alternative communication systems. *Augmentative and Alternative Communication*, **5**, 137-144.

Light, J., Collier, B. & Parnes, P. (1985) Communicative interaction between young nonspeaking physically disabled children and their primary caregivers: Part III - Modes of Communication. *Augmentative and Alternative Communication*, **1**, 125-133.

Lloyd, P. & Beveridge, M. (1981) *Information and meaning in child communication*. London: Academic Press.

Lloyd, L. L. & Kangas, C. A. (1990) AAC Terminology Policy and Issues Update. *Augmentative and Alternative Communication*, **6**, 167-170.

Mirenda, P. (1990) Methodological issues in research with individuals with cognitive disabilities - Reactant paper. In J. Brodin & E. Björck-Åkesson (Eds.) *Methodological Issues in Research in Augmentative and Alternative Communication*. Proceedings from the First ISAAC Research Symposium in Augmentative and Alternative Communication, Stockholm, August 16-17th, 1990. Stockholm: ISAAC and The Swedish Handicap Institute.

Mirenda, P. & Mathy-Laikko, (1989) Augmentative and alternative communication applications for persons with severe congenital communication disorders: an introduction. *Augmentaitve and Alternative Communication*, **5**, 3-13.

Morse, J.L. (1988) Assessment Procedures for People with Mental Retardation: The Dilemma and Suggested Adapted Procedures. In S. H. Calculator and J.L. Bedrosian *Communication and Inventervention for Adults with Mental Retardation*. New York: Taylor & Francis, 110-111.

Newcomb, T. (1953) An approach to the study of communication acts. *Psychological Review*, **60**, 393-440.

Nordström Wälder, M. & Åström, U (1993) *Bedömning av pragmatisk förmåga*. Stockholms läns landsting. (formulär)

Olsson, C. & Granlund. M. *Kommunikativ kompetens - användnings-frekvens och uttryckskomplexitet*. Göteborg: Forskningssymposium. Första Majblommans Riksförbund.

Peirce, C.S. (1931-58) *Collected papers*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Preisler, G. (1983) *Deaf children in communication*. Stockholms Universitet: Psykologiska institutionen (Doktorsavhandling).

Prutting, C. (1982) Pragmatics as social competence. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, **47**(2), 12-134.

Rowland, C. (1990) Communication in the Classroom for Children with Dual Sensory Impairments: Studies of Teacher and Child Behavior. *Augmentative and Alternative Communication*, **6**(4), 262-274.

Savignon, S. (1983) *Communicative competence: Theory and classroom practice*. Reading, MA: Addison Wesley.

Scheflen, A.E. (1974) *How behavior means*. New York: Gordon & Breach.

Shannon, C. & Weaver, W. (1949) T*he mathematical theory of communication*. Illinois: Univeristy of Illinois Press.

Söderbergh, R. (1979) Barnets tidiga språkutveckling. Lund: Liber Läromedel.

Thurfjell, F. (1989) *Kommunikationsförmåga hos talhandikappade utvecklingsstörda på dagcenter*. Stockholms läns landsting: Omsorgsnämnden.

Thurfjell, F. & Brodin, J. (1993, rev. 1994) *Bedömning av kommunikativ förmåga hos vuxna med utvecklingsstörning*. Lärarhögskolan i Stockholm: Institutionen för specialpedagogik. (formulär)

Vygotsky, L. (1981) *Psykologi och Dialektik*. Stockholm: Norstedt & Söner.

Westley, B. & MacLean, M. (1957) A conceptual model for communication research. *Journalism Quaterly*, **34**, 31-38.

BEDÖMNING AV KOMMUNIKATIV FÖRMÅGA HOS PERSONER MED UTVECKLINGSSTÖRNING

Baserad på M. Nordström Walder & U. Åström (1993) Bedömning av pragmatisk förmåga [Assessment of Pragmatic Ability] och J. Light, D. McNaughton & P. Parnes (1986) A Protocol for Assessment of Communicative Interaction.
Omarbetad version av F. Thurfjell och J. Brodin för TeleCommunity 1994.

Person..... Kön..... Ålder.....

Dagcenter..... Källa..... Ifyllt av.....

A. ___ Samspelsroller____

1. Tar NN eget initiativ till samspel?

ja nej ibland

Om ja, ange hur (blick, gest, rörelse, tecken, bild, ord) och i vilka situationer NN tar initiativ.

_____

_____

_____

2. Svarar NN på initiativ till samspel från omgivningen?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer

_____

_____

_____

3. Brukar NN upprätthålla ett samspel, dvs ta mer än en egen tur i "samtalet"?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer.

_____

_____

_____

4. Brukar NN avsluta ett pågående samtal?

ja nej ibland

Om ja, hur och i vilka situationer?

_____

_____

_____

B___ Användning, syften _____

5. Om NN erbjuds ett föremål/en aktivitet - har NN ett sätt att acceptera/avvisa detta erbjudande?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer?

_____

_____

_____

6. Brukar NN välja mellan två eller flera föremål/aktiviteter?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer

_____

_____

_____

7. Brukar NN fråga efter ett visst föremål/viss aktivitet?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer

_____

_____

_____

8. Brukar NN hälsa/säga hej då?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer

_____

_____

_____

9. Brukar NN påkalla uppmärksamhet?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer

_____

_____

_____

10. Växlar NN uppmärksamhet mellan föremål och person?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer

_____

_____

_____

11. Vilka känslor uttrycker NN? Hur uttrycks de?

_____ _____

_____

_____

12. Kan alla personer runt om NN tolka dessa känslouttryck?

ja nej ibland

13. Vilka behov uttrycker NN? Hur uttrycks de?

_____

_____

_____

14. Kan alla personer runt om NN tolka dessa uttryck?

ja nej ibland

15. Förstår NN instruktioner från personer i omgivningen?

ja nej ibland

16. Förstår NN innebörden i samtal som förs i vardagliga sammanhang?

ja nej ibland

17. Ger NN information till samtalspartnern?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer? Om det närvarande/ frånvarande?

_____

_____

_____

18 Efterfrågar NN information från samtalspartnern?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer? Om det närvarande/ frånvarande?

_____

_____

_____

19. Ger NN spontana kommentarer kring föremål eller händelser?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer? Om det närvarande/ frånvarande?

_____

_____

_____

20. Om NN inte blir förstådd, försöker han/hon då förtydliga?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer?

_____

_____

_____

21. Om NN inte själv förstår ett språkligt yttrande, ber han/hon då om ett förtydligande?

ja nej ibland

Om ja, ange hur och i vilka situationer?

_____

_____

_____

_____

22. I vilka situationer kommunicerar NN mest (använder flest uttryck för att kommunicera)?

_____

_____

_____

23. I vilka situationer kommunicerar NN bäst (mest funktionellt för att nå sina mål)?

_____

_____

_____

24. Med vilken/vilka person/er kommunicerar NN mest?

_____

_____

_____

25. Med vilken/vilka person/er kommunicerar NN bäst?

_____

_____

_____

C___ Alternativ Kommunikation _____

26. Har NN något alternativt kommunikationssätt idag, eller har han/hon haft det tidigare? (tecken, pictogram, andra bildsymboler, bliss, talapparat, kommunikator, dator)

Om ja, ange vilket/vilka sätt?

_____

27. Hur länge har NN använt det?

_____

28. Hur många symboler/tecken har/hade NN?

Före projektstarten _____ För närvarande _____

_____

29. Hur mycket har NN använt det alternativa sättet, och i vilka situationer?

_____

_____

_____

30. Med vem/vilka har det alternativa sättet använts?

_____

_____

_____

_____

Övriga uppgifter som kan vara av betydelse för bedömning av NNs kommunikation eller användning av kommunikationshjälpmedel

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

FORSKNINGSRAPPPORTER PUBLICERADE I SERIEN

TEKNIK, KOMMUNIKATION, HANDIKAPP

TECHNOLOGY, COMMUNICATION, DISABILITY
ISSN 1102-7967 - ISRN LHS-SPEC-H--No--SE

Tidgare publicerat
vid Stockholms Universitet ISRN SU-PED-R--No--SE

1. *Bildtelefoni och Förståndshandikapp. En kunskaps- och forsknings-översikt.* Brodin, J. & Magnusson, M. 1992, 26 pp

2. *Teknologi och Människor med Funktionsnedsättningar.* Brodin, J. & Magnusson, M. 1992, 36 pp

3. *Telecommunication for People with Mental Retardation. Requirements and Services.* Brodin, J. 1992, 22 pp

4. *Still Picture Telephones for people wtih Aphasia and Mental Retardation.* Brodin, J. & Magnusson, M. 1992, 22 pp

5. *Videotelephony and Disability. A bibliography.* Brodin, J. & Magnusson, M. 1993, 79 pp

6. *Virtuell Verklighet och Handikapp.* Magnusson, M. & Brodin, J. 1993, 34 pp

7. *Minitrial. A limited study of the use of Videotelephony for People with Moderate Mental Retardation.* Brodin, J., Fahlén, M., & Nilsson, S-H., 1993. 27 pp + app

8. *Kommunikativ kompetens. En begreppslig utredning.* Brodin, J. 1993, 40 pp

9. *Virtual Reality and Disability. Proceedings from The First Nordic Conference on Virtual Reality and Disability.* Brodin, J. & Magnusson, M. (Eds.), 1993, 65 pp + app.

10. *Ny teknik och personer med i vuxen ålder förvärvade hjärnskador.* Brodin, J. 1994, 25 sid + app

Publicerat vid Lärarhögskolan i Stockholm, Institu- tionen för specialpedagogik:

11. *Avlösarservice som stöd till familjer med barn med funktionsnedsättningar. En enkätstudie i 245 kommuner.* FAS-projektet. Brodin, J., 1995, 69 sidor

12. *Bedömning av kommunikativ förmåga hos personer med utvecklingsstörning. TeleCommunity.* Brodin, J & Thurfjell, F., 1995, 41 sid + app

Abstract

Brodin, Jane & Thurfjell, Fredrik (1995) *Bedömning av kommunikativ förmåga hos personer med utvecklingsstörning. TeleCommunity.* [Assessment of the communicative ability in persons with mental retardation. TeleCommunity]. Research report No. 12 in the series Technology, Communication, Disability, Stockholm Institute of Education: Department of Special Education.

This is a report of the European project Tele-Community, RACE 2033 (Research in Advanced Communications Technologies in Europe). The aim of the report was to study if videotelephones can be used to develop the communicative ability and if accessibility to telecommunications increased the possibilities of social integration. The report focused on communication and assessment of the communicative ability in persons with mental retardation.

Communication is a social progress based on mutuality, i.e. to share something with another person. In reality, it involves sharing a feeling, action or experience. Presently, there are few instruments described, that function when it comes to assessing the communicative ability in adults with mental retardation. The assessment form presented in this report was designed for assessing the communicative competence in individuals with moderate mental retardation. Before taken in to use the form was tested by ten speech pathologists working with adults with mental retardation. The result shows that an assessment form can only function if several persons who know the functionally disabled persons well participate in the assessment procedure. Non the least important is the information from the participant him/herself.

Keywords: communicative competence, assessment, telecommunication.

language: Swedish